

NACIONALINIS MUZIEJUS
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS VALDOVŲ RŪMAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ISTORIJOS ATODANGOS

PROFESORIAUS MEČISLOVO JUČO
90-mečio jubiliejui skirtas
mokslinių straipsnių rinkinys

SUDARYTOJAI

Vydas Dolinskas, Rimvydas Petrauskas, Edmundas Rimša

Nacionalinis muziejus

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
VALDOVŲ RŪMAI

VILNIUS
2016

Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų studijos, XXIV tomas

Sudarytojai

Vydas Dolinskas, Rimvydas Petrauskas, Edmundas Rimša

Recenzentai

Prof. dr. Valdas Rakutis (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija)

Doc. dr. Jolanta Karpavičienė (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai / Vilniaus universitetas)

Dr. Gitana Zujienė (Lietuvos istorijos institutas)

Redaktorės

Brigita Kulikovskienė, Judith Lewonig, Beata Piasecka

Vertėja į anglų kalbą

Albina Strunga

Vertėja iš lenkų kalbos

Irena Katilienė

Vertėja iš vokiečių kalbos

Lina Plaušinaitytė

Leidybos koordinatorė

Laima Kunickytė

Profesoriaus M. Jučo fotografijas atrinko

Gintarė Tadarovska

Dizainas ir maketavimas

UAB „Savas takas“ ir ko

Už pagalbą rengiant šią knygą leidėjai nuoširdžiai dėkoja Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui ir jo darbuotojai Nijolei Šulginei, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vadovybės informacijos skyriaus vedėjai Virgilijai Beganskaitei ir profesoriaus Mečislovo Jučo dukteriai dr. Aurelijai Jučaitei.

Viršelyje

Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Senojo (1506–1548) maldyno puslapio fragmentas su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbu – Vyčiu, iliuminatorius Stanislovas Samostšelnikas (Stanisław Samostrzelnik, lot. Stanislaus Claratumbensis, 1480–1541), Krokua, 1524 m. BL

Dr. Rūta Čapaitė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Knyga, kaip vertinga dovana ir karo grobis, didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo amžininkų kasdienybės momentų kontekste¹

Vėlyvaisiais Viduramžiais knyga funkcionavo įvairiausiose religinio, ideologinio, politinio, kultūrinio, socialinio gyvenimo plotmėse, tenkino dvasinius, intelektinius, akademiškus ir profesinius, estetinius, pramoginius poreikius. Priklausomai nuo pobūdžio, buvo itin daugiaprasmiškas simbolis, dvasinis ginklas – *arma spiritualia*, atminties saugojimo, istorinės savimonės formavimo, švietimo, mokymo, mokymosi priemonė ir kt.² Knygų dovanojimas buvo neatsiejama dvaro įvairialypio gyvenimo ir kultūros, idealaus Viduramžių valdovo portreto dalis, liudijo valdovo ar kito dovanotojo dosnumą, priklausomai nuo dovanojimo aplinkybių ir intencijų, buvo vienokias ar kitokias nuostatas (pavyzdžiui, dievobaimingumą ir nenuilstamą Bažnyčios globą, dėkingumą, palankumą ir kt.) reiškiantis ženklas³. Tai buvo brangiai kainavęs dalykas⁴, per karinius konfliktus – karo grobis⁵.

- 1 Straipsnį parengti labai padėjo mokslinė stažuotė Lenkijoje. Stažuotė vykdėta gavus valstybinę stipendiją mokslinei stažuotei Lenkijoje, vadovaujantis dvišaliu tarptautiniu susitarimu tarp Lietuvos ir Lenkijos dėl bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityje.
- 2 Bruggisser-Lanker T. „Ritus und Memoria. Die Musik im liturgischen Buch“, in: *Buchkultur im Mittelalter: Schrift – Bild – Kommunikation*, hrsg. von M. Stolz, A. Mettauer, in Verbindung mit Y. Dellspinger und A. Schnyder, Berlin, New York, 2005 (toliau – *Buchkultur im Mittelalter*), S. 15–40; Briges M. „Mehr als ein Text. Das ungelesene Buch zwischen Symbol und Fetisch“, in: *Buchkultur im Mittelalter*, S. 103–121; Schnyder A. „Das Buch im Buch. Von lehrreicher, erfreulicher und gefährlicher Lektüre im mittelalterlichen Texten“, in: *Buchkultur im Mittelalter*, S. 123–143; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia. Bibliotheken, Bücher und Bildung im Deutschen Orden, Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen*, hrsg. von M. Knoche, Wiesbaden, 2003, S. 22, 26, 31, 32, 48, 60, 62–65, 72, 75–83, 87–89, 183, 184; 384, 386, 387; Mentzel-Reuters A. „Deutschordensliteratur“ im literarischen Kontext. Vorbemerkung“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur im Deutschordensstaat im Preussen: Leben und Nachleben* (ser. *Sacra Bella Septentrionalia*), Bd. 1, hrsg. von J. Wenta, S. Hartmann und G. Vollmann-Profe, Toruń, 2008 (toliau – *Mittelalterliche Kultur und Literatur*), S. 355–568; Löser Fr. „Literatur im Deutschen Orden. Vorüberlegungen zu ihrer Geschichte“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 331–354; Buschinger D. „Literatur und Politik in der Deutschordensdichtung“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 449–460; Neecke M. „Strategien der Identitätsstiftung. Zur Rolle der Biblepik im Deutschen Orden (13./14. Jahrhundert)“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 461–481; Wenzel H. *Hören und Sehen, Schrift und Bild: Kultur und Gedächtnis im Mittelalter*, München, 1995, S. 32, 33, 36, 37, 40–43, 44, 45, 51, 52, 56, 182, 183, 212–215, 217, 224, 225, 229–231, 270, 271, 351–357, 369, 378; Wenta J. *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preußens*, Toruń, 2000, S. 133, 144, 145, 155, 159, 160; Derwick M. „In Polemik gegen den Hof Ludwigs von Anjou. Die historiografische Tätigkeit Johanns von Czarnków (Janko z Czarnkowa)“, in: *Die Hofgeschichtsschreibung im mittelalterlichen Europa: Projekte und Forschungsprobleme (Subsidia historiographica III)*, hrsg. von R. Schiefel und J. Wenta unter redaktioneller Mitw. von M. Giese, Toruń, 2006 (toliau – *Die Hofgeschichtsschreibung*), S. 161–170; Bláhová M. „Die Hofgeschichtsschreibung am böhmischen Herrscherhof im Mittelalter“, in: *Die Hofgeschichtsschreibung*, S. 51–72; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, Gießen, 1951, S. 26, 28, 29, 34, 41–173; Curtius E. R. *Literatura europaea i laciñskie sredniowiecze*, Kraków, 1997, s. 326–328, 333–335, 338–340.
- 3 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 22, 26, 70, 131, 132, 140, 169, 228, 242, 243; Mettauer A. „Orthokratie und Orthodoxie. Der Dagulf-Psalter als Geschenk Karl des Grossen an Papst Hadrian“, in: *Buchkultur im Mittelalter*, S. 41–63; Józwiak S., Kwiatkowski Kr., Szweda A., Szybowski S. *Wojna polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork, 2010, s. 561–563; Potkowski E. „Katedralis na dworze królowej Jadwigi“, in: *Miscellanea Historico – Archivistica*, t. I, 1985, s. 237, 238; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pultusk, 2006, s. 132, 133, 184–192; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe w polskim średniowieczu – pogrunwaldskie dary Jagielly“, in: *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi*, pod. red. J. Chrobaczkiego, A. Jarecki i M. Śliwy, Kraków, 1993, s. 362–368; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg: Schenkungen des Königs Władysław Jagiello an die polnischen Kirchen“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 161–164; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, Warszawa, 1993, s. 23, 56, 57, 59, 60; Kujot S. „Pobożne fundacje i pamiątki bitwy“, in: *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 17, 1910, s. 372, 373.
- 4 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 199, 203, 204; Wattenbach W. *Das Schriftwesen im Mittelalter*, 3. verm. Aufl., Leipzig, 1896, S. 543.
- 5 Józwiak S., Kwiatkowski Kr., Szweda A., Szybowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 561–563; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 26; 181, 182, 234, 235, 236, 239; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 192–195, 198; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368–373; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, S. 165, 166, 168, 169, 171; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo*, s. 23, 56, 59, 60; Hornowska M., Zdzitowiecka Jasieńska H. *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, Warszawa, 1947, s. 198, 417; Dobrowolski K. *Z dziejów książki w Polsce średniowiecznej*, Kraków, 1924, odbitka z VI zeszytu „Exlibrisu“ wytoczona w Drukarni Narodowej w Krakowie w stu pięćdziesiąciu numerowanych egzemplarzach nr 18, s. 7; Kujot S. „Wojna (z mapą)“, in: *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 17, 1910, s. 104, 105, 190; Kujot S. „Pobożne fundacje i pamiątki bitwy“, s. 372, 373.

Duomenų apie knygų (kaip dovanos, karo grobio) funkcionavimą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo aplinkos politinėje ir kartu kasdienėje veikloje yra įvairaus pobūdžio to laiko dokumentikoje⁶, apie tai užsimenama Jono Długošo (Jan Długosz) kronikoje⁷. Istorikai į tai yra atkreipę dėmesį, publikuodami šaltinius⁸, kalbėdami apie Lenkijos karaliaus Jogailos ir karalienės Jadvygos dovanojimus Vilniaus katedrai, naujai įsteigtoms parapijoms ir kitoms Lietuvos bažnyčioms⁹, svarstydami apie karalienės Jadvygos užsakymus vykdžiusius kaligrafus-kopijuotojus¹⁰, nagrinėdami 1397–1398 m. daugiaplanius Vytauto santykius su Vokiečių ordinu, Lenkijos karaliumi Jogaila ir Lenkijos ponais bei įvairiapusę Lenkijos karalienės Jadvygos veiklą¹¹, Vytauto žmonos kunigaikštienės Onos dalyvavimą politiniuose įvykiuose¹². Ši tema lieta aptariant seniausius knygų rinkinius Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje¹³, Lietuvos valdovų išprusimą, kultūrinę lygį, bibliotekos buvimą didžiojo kunigaikščio dvare¹⁴, knygos istorijai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje skirtuose darbuose¹⁵, pagal Vilniaus katedros lobyno artefaktus apibūrinant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

- 6 *Kodeks dyplomacyjny katedry i diecezji wileńskiej*, t. 1: 1387–1468, wyd. ks. J. Fijałek i Wł. Semkowicz, Kraków, 1948 (toliau – *KDKDW*); *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae (1376–1430)*, ed. A. Prochaska (*Monumenta mediæ ævi historica*, t. 6), Cracoviae, 1882 (toliau – *CEV*); *Lites ac Res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum*, editio altera, t. II, comprehendit *Causam actam anno 1412, Ad ditamentum*, Poznaniae, 1892, *Spory i sprawy pomiędzy polakami a Zakonem krzyżackim*, wydanie drugie, t. II, zawiera *Sprawę wytoczoną roku 1412*, Doznania, Poznań, 1892 (toliau – *Lites*); *Die Akten Kanonisationsprozesses Dorotheas von Montau von 1394 bis 1521*, hrsg. von R. Stachnik in Zusammenarbeit mit A. Triller, geb. Birch-Hirschfeld und H. Westpfahl, Köln, Wien, 1978 – *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąków od 1394 do 1521*, z krytycznego wydania R. Stachnika przy współpracy z A. Birch-Hirschfeld Triller, oraz H. Westpfahla, Olsztyn, 2014 (toliau – *Akta procesu*); „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, hrsg. von M. Töppen, in: *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft* (toliau – *SRPr*), hrsg. von Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle, Bd. 2, Leipzig, 1863.
- 7 Joannis Długossii, *Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia*, cura A. Przewdziecki edita Tomus XII = Joannis Długossii seu longini canonici Cracoviensis historiae Polonicae. Libri XII. *Ad veterimorum librorum manuscriptorum fidem recensuit, variis lectionibus annotationibusque, instruxit Ignatius Żegota Pauli, cura et impensis Alexandri Przewdziecki*, Tomus III. Libri IX, X, Cracoviae, 1876; Joannis Długossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*. Liber decimus – Jana Długosza, *Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa Polskiego*, księga dziesiąta 1370–1405, Warszawa, 1981 (toliau – Długosz J. *Roczniki*, ks. 10, Warszawa, 1981); Joannis Długossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*. Liber decimus, Liber undecimus – Jana Długosza, *Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa Polskiego*, księga jedenasta 1406–1412, Warszawa, 2009 (toliau – Długosz J. *Roczniki*, ks. 10, 11, Warszawa, 2009).
- 8 *KDKDW*, Nr. 33, s. 54, 57; „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 331.
- 9 Potkowski E. „Katedralis na dworze“, s. 237, 238; Potkowski E. *Książka rękopiśmienna*, s. 92, 93, 104; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 132, 133; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, S. 164; Harleble K. „Dla pomnożenia chwały bożej“ Jagiellowe i Jadwigi fundacje i darowizny na rzecz Kościoła w Koronie i Litwie“, in: *Nasza przeszłość. Studia z dziejów kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, t. 1, 1946, s. 9.
- 10 Potkowski E. „Katedralis na dworze“, s. 237, 238; Potkowski E. *Książka rękopiśmienna*, s. 104; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 132, 133; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, Warszawa, 1993, s. 59; Miodońska B. *Illuminacje krakowskich rękopisów z pierwszej połowy wieku XV w archiwum kapituły metropolitalnej na Wawelu*, Kraków, 1967, s. 95.
- 11 Halecki O. *Dzieje unii Jagiellońskiej*, t. 1, Kraków, 1919, s. 156; Halecki O. *Jadwiga Anegawieńska i kształtowanie się Europy Środkowo-Wschodniej*, przełożyła M. Borowska-Sobotka, Kraków, 2000, s. 253, 254.
- 12 Jonynas I. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1996, p. 134, 135, 149, 151, 152; Jonynas I. „Vytauto šeimyna“, in: *Praeitis*, t. 2, 1933, p. 217, 218; Nowakowski A. „Księżna Anna Witolowska a krzyżacy“, in: *Archeologia et Historia, księga jubileuszowa dedykowana pani profesor Romanie Barnczy-Gupieńcovej*, Łódź, 2000, s. 294.
- 13 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku“, in: *Europa orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność: studia i materiały ofiarowane prof. Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, Toruń, 1996, s. 75, 79.
- 14 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 79; Jonynas I. „Vytauto šeimyna“, p. 218; Steponavičienė D. „Kai kurie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vilniaus dvaro kultūros aspektai archeologijos duomenimis“, in: *Istorija*, 2002, Nr. 53, p. 30, 35.
- 15 Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės)*. Doktoro disertacija, humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija (06 H), Vilnius, 2011, p. 33, 43; Cicėnienė R. „LDK ankstyvoji knygos visuomenė: genezė ir raida (iki XVI a. vidurio)“, in: *Knygotyra*, t. 55, 2010, p. 12, 14; Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pradžioje – XVI a. viduryje: sklaidos ir funkcionavimo sąlygos“, in: *Knygotyra*, 2009, Nr. 53, p. 11, 12; Vladimirovas L. *Knygos istorija. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*, Vilnius, 1979, p. 126, 127.

kultūrinių ryšių kryptis¹⁶; tai minima svarstant apie Lenkijos karalienę Jadvygą galbūt atliktą Jokūbo Voraginečio (Jakub de Voragine) veikalo „Legenda aurea“ vertimą į lenkų kalbą¹⁷; aiškinantis to veikalo paplitimą Lietuvos kultūroje Viduramžiais¹⁸, Anžu (Anjou) legendariumo (*Acta Sanctorum pictis imaginibus adornata*) tyrimuose¹⁹; kalbant apie per karinius konfliktus karo grobiu tapusias knygas²⁰.

Šio straipsnio tikslas – kelis knygų buvimo Vytauto ir jo aplinkos veikloje faktus aptarti platesnių to laiko politinių įvykių ir kartu kasdienio gyvenimo kontekstuose. Kalbama apie lotyniškai ir vokiškai parašytas knygas. Straipsnio chronologija apima 1387–1413 metus. Medžiaga negausi, tad daugelis dalykų svarstomi darant prielaidas, ne vienas teiginys yra hipotetinis, tikintis, kad tai gali tapti postūmiu tolesniems vieno ar kito klausimo tyrimams.

Straipsnis parašytas remiantis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Lenkijos karaliaus Jogailos susirašinėjimu su Vokiečių ordino pareigūnais ir Ordino pareigūnų tarpusavio korespondencija²¹, Vilniaus vyskupo Andriejaus testamentu²², liudytojų parodymais, duotais 1404 m. popiežiaus Bonifaco IX įgaliotiniams Dorotėjos iš Montau gyvenimui, nuopelnams ir stebuklams iširti²³, Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio arbitro ginčui tarp Lenkijos ir Lietuvos iš vienos pusės ir Vokiečių ordino iš kitos, Benedikto Makros 1413 m. ataskaitos apie savo veiksmus, kurių ėmėsi Romos karaliaus Zigmanto pavedimu, kad būtų įgyvendintas Budos sprendimas minėtajam valdovui, medžiaga²⁴, Lenkijos karaliaus Jogailos ir karalienės Jadvygos dvaro sąskaitų²⁵, Vokiečių ordino išdininko išlaidų kny-

- 16 Dolinskas V. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai Vilniaus katedros lobyne“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 51: *LDK sakralinė dailė: atodangos ir naujieji kontekstai*, sudarė R. Janonienė, Vilnius, 2008, p. 46, 47; Dolinskas V. „Lietuvos krikštą menanti knyga iš Vatikano atkeliavo į Vilnių“, in: *Literatūra ir menas*, 2003 08 29, Nr. 35, p. 10.
- 17 de Voragine J. *Złota legenda, wybór, tłumaczyła z języka łacińskiego J. Pleziowa*, wyboru dokonał, wstępem i przypisami opatrzył M. Plezia, wydanie drugie zmienione, Warszawa, 2000, s. 44.
- 18 Drungilienė G. „Vieno kūrinio istorija: Jokūbo Voraginečio Aukso legenda senojoje Lietuvos kultūroje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 34, 2012, p. 18, 19, 22, 23; Drungilienė G. „Jokūbas Voragineitis, Aukso legenda ir Lietuva“, in: *Jokūbas Voragineitis, Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, kn. 1, vertė V. Gerliakienė, S. Narbutas, V. Stalioraitytė ir T. Veteikis, Vilnius, 2008, p. 17, 18.
- 19 Pasierb J., Janocha M. *Polonica artystyczna w zbiorach watykańskich*, Warszawa, 2000, s. 32–33; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59; *Węgierskie legendarium Andegaweńskie (wydanie faksymilne)*, opracował, regesty legend zestawil, całość do druku przygotował F. Levárdy, Wrocław, 1978, s. 11.
- 20 Józwiak S., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 559, 561; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 360–362, 368–371; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 157, 158, 161, 165–170; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 193; Kujot S. „Wojna“, s. 104, 105; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritalia*, s. 235; Kujot S. „Pobożne fudacye“, s. 372; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 23, 59; Polkowski I. *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej (Archiwum do Dziejów literatury i Oświaty w Polsce)*, t. 3, Kraków, 1884, s. 53–54; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritalia*, s. 235.
- 21 CEV; *Codex diplomaticus Lithuaniae. Codicibus monasticis*, in *archivo secreto Regiomontano asservatis*, ed. E. Raczynski, Vratislaviae, 1845; *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, hrsg. von Fr. Georg Bunge, Bd. 4, Reval, 1859 (toliau – LUB); *Codex diplomaticus Prussicus. Urkunden Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg nebst Regesten*, hrsg. von J. Voigt, Bd. 6, Königsberg, 1861.
- 22 KDKDW, Nr. 33, s. 54–57; *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska, w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych opracował ksiądz Jan Kurczewski*, Wilno, 1910, cz. 2, s. 19.
- 23 *Akta procesus; Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder*, hrsg. von M. Toppen, in: SRPr, Bd. 2.
- 24 *Lites*, t. 2, dok. 32: [N]os Benedictus de Macra dominus de Czuchz, magister in artibus, licenciatus in utroque iure, notificamus tenore presencium quibus expedit universis, quod secundum comissionem regis Romanorum ac Hungarie etc., arbitri principalis, in nos facta (sic) virtute compromissionum in ipsum facturam, in partibus Polonie, Prussie, Samagitarum, Lithwanie, Russie, Mazowie ac Stolpensi processimus una cum assessoribus et notariis modis sequentibus. [...].
- 25 *Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z l. 1388–1420*, ed. F. Piekosiński (*Monumenta medi aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. XV), Cracoviae, 1896.

gos²⁶, Marienburgo namų komtūro 1410–1420 m. išlaidų knygų²⁷, Ordino namų Prūsijoje turto inventorių²⁸ duomenimis, kronikų²⁹ pasakojimais.

Kada Vytauto ir jo aplinkos įvairiose gyvenimo srityse ėmė rasti knygų (turima galvoje lotynų ar vokiečių kalbomis), pačia plačiausia prasme pasakyti nelengva. Dažniausiai minimi du epizodai. Vienas jų – 1400 m. per Vytauto žmonos kunigaikštienės Onos viešnagą Ordine, piligriminėje kelionėje Marienverderyje, lankant Dorotėjos kapą, dovanų gautos dvi knygos apie šios gyvenimą³⁰. Antras – 1410 m. Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kariuomenės per Ordino teritorijas traukiant į Marienburgą, Prūsijos Holandę (vok. *Preußisch Holland*) kaip karo grobis į Vytauto rankas patekusios knygos³¹ ir su tuo susijęs 1411 m. jo pažadas didžiajam magistrui Henrikui fon Plauenui (Heinrich von Plauen) keletą jų gražinti³². Vis dėlto galima manyti, kad Vytauto gyvenime knygos įvairiuose jų naudojimo kontekstuose funkcionavo gerokai anksčiau. Tik sunku pasakyti, kiek tai buvo epizodiška (nulemta įvairių aplinkybių veiksmų), kiek nuolatinis dalykas.

Svarstant šį klausimą remiamasi tiesioginiais ir netiesioginiais duomenimis. Tiesioginiai duomenys – tai korespondencijoje ar dokumentuose išdėstyti dalykai, kurių liudytojai buvo patys, apie kuriuos labai gerai žinojo ar kuriuos lėmė (pavyzdžiui, pirmojo Vilniaus vyskupo Andriejaus testamentas ar Vytauto laiškas dėl gražinamų knygų), inventorių, išlaidų ir sąskaitų knygų medžiaga, tiriamuosiuose procesuose liudytojų pateikti parodymai (pavyzdžiui, popiežiaus Bonifaco IX įgaliotiniams, Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio įgaliotiniui Benediktui Makrai). Netiesioginiams duomenims priskiriamos kronikose (Vygando Marburgiečio, Jono iš Posilgės (Johann von Posilge), J. Dluogošo) aptinkamos žinios. Kronikos yra daugiopos paskirties ir keleriopo pobūdžio tekstas. Tai literatūrinis kūrinys ir ankstyvoji istoriografija (t. p. istorinės-politinės savimonės ir atminties formavimo ir propagandos instrumentas, tam tikro idealaus elgesio formavimo priemonė ir kt.) su visomis iš to išplaukiančiomis vėlyviesiems Viduramžiams būdingomis informacijos pateikimo ypa-

- 26 *Das Marienburger Tresslerbuch. Der Jahre 1399–1409*, hrsg. von E. Joachim, Bd. 1, Königsberg, 1896.
- 27 *Das Ausgabebuch des Marienburger Hauskomturs für die Jahre 1410–1420*, hrsg. von W. Ziesemer, Königsberg, 1911.
- 28 *Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. von W. Ziesemer, Danzig, 1921; *Das Marienburger Ämterbuch*, hrsg. von W. Ziesemer, Danzig, 1916; *Nowa Księga Rachunkowa Starego Miasta Elbląga 1404–1414 (Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Fontes 72)*, cz. I: 1404–1410, wyd. M. Pelech, Warszawa, Poznań, Toruń, 1987 (toliau – *Nowa Księga Rachunkowa*).
- 29 Joannis Dlugossii, seu longini canonici cracoviensis historiae Poloniae. Liber XII, instruxit I. Z. Pauli, cura et impensis A. Przewdzicki; Dlugosz J. *Roczniki*, ks. 10: 1370–1405, Warszawa, 1981; Dlugosz J. *Roczniki*, ks. 10, 11: 1406–1412, Warszawa, 2009; *Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstige Ueberreste*, hrsg. von Theodor Hirsch, in: SRPr, Bd. 2 mit einem Facsimile und dem Register zum I. und 2. Band, hrsg. von Th. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke, Leipzig, 1863; *Marburgietis V. Naujoji Prūsijos kronika*, vertė R. Jansas (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius, 1999; *Johann von Posilge, Officialis von Pomesanien, Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419)*, hrsg. von E. Strehlke, in: SRPr, Bd. 3, hrsg. von Th. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke, Leipzig, 1866; *Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410)*, hrsg. von E. Strehlke, in: SRPr, Bd. 3, hrsg. von Th. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke, Leipzig, 1866.
- 30 Jonynas I. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 134, 135, 149, 151, 152; Jonynas I. „Vytauto šeimyna“, p. 217, 218; Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 79; Nowakowski A. „Księżna Anna Witoldowa a krzyżacy“, s. 294; Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga“, p. 20; Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštines knygos kultūra*, p. 43; Steponavičienė D. „Kai kurie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vilniaus dvaro kultūros aspektai“, p. 30.
- 31 Józwiak S., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 561; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 194; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 370; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 167; Kujot S. „Wojna“, s. 190.
- 32 Kujot S. „Wojna“, s. 190; Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 79; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 194; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 370; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 167; Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga“, p. 20; Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštines knygos kultūra*, p. 43.

tybėmis (pavyzdžiui, įvykių ir faktų atrankos, pasakojimo stiliaus, interpretacijos ir kita). Kartu tai yra ir istorinis šaltinis³³. Atsižvelgiama į tai, kad tokiems naratyvams kaip liudytojų parodymai ir kronikininkų pasakojimai būdinga vienu ar kitu dalykų (pavyzdžiui, veiksmų, emocijų, tai siejant su tam tikrais įvykiais, ar pačių įvykių) pabrėžimas, viso to atitinkamas literatūrinis pateikimas ir retorinės figūros, išplaukiančios iš situacijos, teigėjų tikslų ir kt. Pavyzdžiui, 1404 m. popiežiaus Bonifaco IX įgaliotiniams apie vieną ar kitą įvykį pasakoję liudytojai dažnai teigia, kad tai girdėjo (t. y. patys to nematė), kad tai yra visuotinai žinoma [vadinasi, tai yra tiesa – R. Č.] ir kad jie tuo tiki. Taip pat atkreipiamas dėmesys ir į knygų funkcionavimą aplinkose, kuriose vienu ar kitu gyvenimo periodu būvojo ir su kuriomis kontaktavo Vytautas.

Būtų galima svarstyti labai atsargią hipotezę, kad vienaip ar kitaip, nors ir itin epizodiškai, su knygų buvimu dvaro gyvenime Vytautas galėjo susidurti 1377 metais. Turima omenyje istoriografijoje išsakyta mintis, kad 1377 m. jis pateko į Vengrijos karaliaus Liudviko I Vengro (iš Anžu) nelaisvę ir dėl to kurį laiką buvo Vengrijoje³⁴. Tačiau ši įžvalga yra ginčijama, pabrėžiant, kad į nelaisvę paimto kunigaikščio vardas šaltiniuose neminimas³⁵. Tad, neturint naujų duomenų, klausimas lieka atviras. Veikiausiai rimtas sąlytis su įvairiaplaniu knygų panaudojimu ir įvairių jų pobūdžių įvyko per Vytauto pirmąjį pasitraukimą į Ordiną 1382–1384 m.³⁶ Išskirtini du momentai. Vienas – tai Vytauto krikštas 1383 m. spalio 21 d. ir to nulemtas naujakrikščio pateikimas į liturginės literatūros erdvę (bent jau per mišias). Antaras – turimi omenyje Vokiečių ordine buvę stalo skaitymai (*Tischlesungen*)³⁷. Darytina prie-

- 33 Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 147–168; Koczerska M. „Mentalość Jana Długosza w świetle jego twórczości“, in: *Studia Źródłoznawcze*, t. 15, s. 109–139; Dymmel P. *Tradycja rękopiśmienna roczników Jana Długosza*, Warszawa, 1992; Dymmel P. „Uwagi nad historią tekstu w autobiografii *Annales Jana Długosza*“, in: *Venerabiles nobiles et honesti: studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej: prace ofiarowane profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin i czterdziestopięćciolecie pracy naukowej*, pod red. A. Radziwińskiego, A. Supruniuk, J. Wroniszewskiego, Toruń, 1997, s. 467–476; Janicki M. A. „Jan Długosz i jego Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego“, interneto puslapyje *Jan Długosz Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, <https://dlugosz.polona.pl> (žiūrėta 2016 04 21). Straipsnyje pateikta naujų ir pagrindinių ankstesnių J. Dluogošo veikalų tyrimų bibliografija, interneto puslapyje – J. Dluogošo veikalo rankraščiai bei visi leidimai; Boockmann H. „Die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens. Gattungsfragen und Gebrauchssituationen“, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im späten Mittelalter*, hrsg. H. Patze, *Vorträge und Forschungen*, Bd. 31, hrsg. vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte, Stuttgart, 1987, S. 447–469; Bláhová M. „Die Hofgeschichtsschreibung am böhmischen Herrscherhof im Mittelalter“, in: *Die Hofgeschichtsschreibung*, S. 51–72; Dlouhá M. „Rex pius et largus. Das Bild Wenzels II. in der Königsaler Chronik“, in: *Die Hofgeschichtsschreibung*, S. 129–146; Derwich M. „In Polemik gegen den Hof Ludwigs von Anjou“, in: *Die Hofgeschichtsschreibung*, S. 161–170.
- 34 Tęgowski J. „Uzupelnienia i uwagi do itinerarium Witolda Kiejstutowica“, in: *Studia Źródłoznawcze*, t. 44, 2006, s. 68.
- 35 Nikodem J. *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków, 2013, s. 44, 45; Nikodem J. „Objęcie władzy na Litwie“, in: *Przegląd Historyczny*, nr 92, 2001, zes. 4, s. 458–460.
- 36 Istoriografijoje Vytauto atvykimas į Ordiną datuojamas įvairiai. Teigiama, kad anksčiausiai tai būtų 1382 m. rudenį, bet veikiausiai tai įvyko tik tu metų žiemą. (Nikodem J. *Witold wielki książę litewski*, s. 73, 10 nuoroda, 74); nurodoma, kad Vytautas į Ordiną pasitraukė 1382 m. po rugėjo 28 d. (Koneczny F. „Polityka Zakonu Niemieckiego w latach 1389 i 1390“, in: *Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału historyczno-filozoficznego*, t. 24, Kraków, 1889, s. 285). Teigiama esą veikiausiai jau pačioje 1383 m. sausio pradžioje Vytautas leido laiką Ordine: „Witold [...] siedział jeszcze jakiś czas w więzieniu, z którego jednak zbiegł wkrótce przez Mazowsze do Krzyżaków, gdzie bawił już napewne w samym początku stycznia 1383 r.“. Semkowicz W. *Sfragistyka Witolda*, Kraków, 1931, s. 6. T. p. Sochaniewicz K. „Najdawniejsze dyplomy Witolda W. Ks. Litewskiego“, in: *Ateneum Wileńskie*, t. 3, 1925, s. 5, 3–6 nuorodos.
- 37 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 26, 62, 76–82, 89, 184, 190; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 28, 29, 32; Löser Fr. „Literatur im Deutschen Orden. Vorüberlegungen zu ihrer Geschichte“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 345, 346; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków a lektura. Księgozbiory zakonu krzyżackiego w Prusach“, in: *Bibliologia dyscypliną integrująca. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bienkowskiej*, Warszawa, 1993, s. 89–98; Wenta J. *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preußens*, Toruń, 2000, S. 154–157.

laida, kad Vytautas ir Ordine (pvz., būnant Marienburge³⁸) jį lydėję jo šalininkai (pvz., „Jurgen unsirs bruders son herczoge czu Nogarten und Lewe unser swoger herczoge czu Druczck und Sudemund von Wesisken“ bei bajorai: *Jorgen, Swirgal, Gybut (kammerer czu Seymen), Roekutte, Michel, Mylegaude*)³⁹ taip pat galėjo tapti jų klausytojais. Skaityti tam skirti įvairaus pobūdžio kūriniai vokiečių kalba: eiliuoti Biblijos knygų ir šventųjų gyvenimų vertimai, istorinė poezija, religinė ir didaktinė literatūra, biblinė ir istorinė Ordino epika⁴⁰.

Didžiulis postūmis įvairiapusės sampratos apie knygas formavimuisi ir knygų poreikio plėtrai buvo 1387 m. Jogailos vykdyta krikšto misija Lietuvoje. Karalius į Lietuvą išvyko 1386 m. rudenį, gruodžio mėnesį pasiekė Vilnių, o į Lenkiją grįžo vėlyvą 1387 m. pavasarį⁴¹. J. Dluogošas, pasakodamas apie 1387 m. Lenkijos karaliaus Jogailos ir karalienės Jadvygos dovanojimus įsteigtai Vilniaus katedrai ir Lietuvos parapijoms bažnyčioms, teigia, kad karalienė pirmiausia Vilniaus katedrą, o paskui ir kitas Lietuvos parapijas bažnyčias aprūpino liturginiais reikmenimis ir knygomis⁴². Šis kronikininko pasakojimas įsitvirtino istoriografijoje⁴³. Edvardas Potkowskis (Edward Potkowski) nurodo, kad tai buvo liturginiai kodeksai, kurių bent dalį Jadvygos nurodymu perrašė kopijuotojai-kaligrafai, perrašinėję knygas ir jos bibliotekai⁴⁴. Vis dėlto į beveik istoriografinę formulę tapusį kronikininko tvirtinimą verta

- 38 Nėra gerai žinoma, kur Ordine Vytautas rezidavo. Istoriografijoje dažniausiai nurodomi Insterburgas ir Marienburgas. Pasak Johanno Voigto, Vytautas buvo „Zu Insterburg vom Ordensmarschall Konrad von Wallenrod freundlich empfangen“, o vėliau kurį laiką buvo Marienburge. Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. V, S. 412. Apie tai t. p. Nikodem J. *Witold wielki książę litewski*, s. 73, 78–80. Pagal 1384 m. sausio 30 d. Vytauto dokumentą, datuotą „der gegeben ist uff dem huse czu Königsberg in Prusen in der iarczal unsirs herren tusunt dreihundert in dem vier und aechzichsten iare am neesten sonnabunde vor unsir frawentage purificationis“, galima teigti, jog kurį laiką jis buvo ir Karaliaučiuje. CEV, nr 13, s. 4; nr 101, s. 31, 32. Teigiama, kad Marienburge buvo didžiausias knygų rinkinys (Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 92–106). Apie knygas Marienburge (*Die ältere Hochmeisterchronik*, bearb. von M. Teoppen, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 531, 1 nuoroda). Pavyzdžiui, Marienburgo pilies bažnyčios bibliotekoje 1394 m., be 41 knygų lotynų kalba, buvo ir 12 knygų vokiečių kalba: „Dy duczchen bucher: item apocalypse und dy croniche von Lyeflande in eym buche, item Job, item Barlaam und Rulant in eyme buche, daz groz passionale, daz cleyne passionale, summa Johannis, Hester und Judith in eyme buche, item Barlaam und der Stricker in eyme buche, item der veterer buch, item dyalogorum, item ein glosa obir Lucam, item cronicke von Prussen, item 1 teyl der duczchen bybliam, summa der duczchen buchr 12.“ *Das Marienburger Änterbuch*, S. 124; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 32.
- 39 CEV, nr 13, s. 4; Nikodem J. *Witold wielki książę litewski*, s. 79, 80; Tęgowski J. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczow*, Biblioteka Genealogiczna, t. 2, Poznań, Wrocław, 1999, s. 202.
- 40 *Das Marienburger Änterbuch*, S. 124, 125; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 26, 75–82, 183, 184; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 32–34 ir kt.; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 89, 90, 94–98.
- 41 Gąsiorowski A. *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, wydanie drugie, poprawione i uzupełnione do druku przygotowali Antoni Gąsiorowski i Grażyna Rutkowska, *Itineraria Jagiellonów*, t. II, Warszawa, 2015, s. 36–37; Strzelecka A. „O królowej Jadwidze. Studja i przyuczynki“, in: *Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie*, dz. II, 1933, t. 14, z. 2, s. 20.
- 42 „Sed et Hedvigis regina, femina devotissima ac religiosa, primum cathedralem Vilmensem, deinde parochiales ecclesias Lithuanicas calicibus, libris, monstrantibus, crucibus, imaginibus, casualis, caeterisque ornamentis ex clenodiis, vestibibus que dotilibus implevit, et quanti esset fervoris in Deum et in amplitudinem suae religionis, in aetate lasciva monstravit.“ Joannis Długosii, *seu longini canonici cracoviensis historiae Poloniae*. Liber XII, instruxit I. Ž. Pauli, cura et impensis A. Przedziecki, p. 469; Długosz J. *Roczniki*, ks. 10: 1370–1405, Warszawa, 1981, s. 214.
- 43 Potkowski E. „Katedralni na dworze“, s. 237, 238; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 132, 133, 134; Potkowski E. *Książka rękopiśmienna*, s. 94, 103, 104; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 164; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59; Miodońska B. *Illuminacje krakowskich rękopisów*, s. 95; Hartleb K. „Dla pomnożenia chwały bożej“, s. 9; R. Cicėnienė tvirtina, esą „remiantis J. Dluogošu ir išlikusiais Lenkijos bažnyčioms dovanotais kodeksais teigiama, kad knygas Lietuvoje steigiamoms katalikų bažnyčioms užsakavo ir karalienė Jadvyga“ (Cicėnienė R. *Ankstyvoji knygos visuomenė*, p. 14, 23, 14 nuoroda). Tai teigiančio autoriaus ar autorių tyrėja neįvardija. J. Dluogošas pasakoja apie 1387 m. krikšto misiją Lietuvoje (žr. 42 nuorodą). Jadvyga mirė 1399 m. liepos 17 d. Krokovoje. Autorės nurodytose J. Dluogošo veikalo knygose kalbama apie 1406–1412 m. (tai pateiktai ir bibliografiniame apraše); Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 170; Kosman M. „Polacy o Litwinach (do połowy XVI wieku)“, in: *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 3, pod. red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa, 1985, s. 421, 422.
- 44 Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 132, 133; Potkowski E. *Książka rękopiśmienna*, s. 94, 103, 104; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 164.

pažvelgti įdėmiau. Istoriografijoje šis J. Dlugošo pasakojimas yra kvestionuotas. Nagrinėjama temai svarbūs keli momentai. Remiantis Jadvygos itinerariumu, atsargiai pažymima, esą mažai tikėtina, kad karalienė vyko kartu⁴⁵, fiksuojama, kad karalienė į Lietuvą nevyko⁴⁶. Anna Strzelecka pabrėžia, kad kronikininko teiginys, esą Jogaila norėjo Jadvygai parodyti savo kraštą ir žmones, yra pernelyg silpnas ir bendras, kad juo būtų galima remtis. Tyrėja pabrėžia, kad apie tokią kelionę ir Ordino kronikose, ir J. Dlugošo pasakojime turėjo likti gerokai išsamesnių žinių. O Ordino kronikos, pateikiančios detalių iš Jadvygos gyvenimo, apie tai iš viso tyli. Istorikės nuomone, J. Dlugošas nepasako nieko, tik banalią frazę, kuri yra veikiau jo įsitikinimo, kad pirmojoje apaštalinėje kelionėje į Lietuvą galbūt reikėjo pasiimti Jadvygą, o ne fakto, kad ji ten buvo, padariny⁴⁷. Marcelijus Kosmanas (Marceli Kosman) taip pat nurodo, kad karalienės Lietuvoje nebuvo. Istorikas pažymi, jog kronikininkui buvo svarbu pabrėžti asmeninį jos dalyvavimą tame. Tačiau, remdamasis J. Dlugošo pasakojimu, tvirtina, jog Jadvyga ta proga naujai Vilniaus katedrai išsiuntė reikmenis ir liturgines knygas⁴⁸. Istoriografijoje nurodomos įvairios Jadvygos neatvykimo priežastys⁴⁹. Taigi, krikštijimo misiją Lietuvoje Jogaila vykdė be karalienės. Asmeniškai Jadvyga nedalyvavo aprūpinant knygomis Vilniaus katedrą ir kitas Lietuvos parapines bažnyčias.

Labai svarbus ir kitas momentas. Ankstyviausių tiesioginių ir neginčytinų duomenų apie dvare dirbusius kopijuotojus-kaligrafus (*scriptores cathedrales, notarii cathedrales*, kartais *scriptores cathedrales domine Regine*) karaliaus ir karalienės dvaro sąskaitose aptinkama tik nuo 1393 m. ir baigiasi 1394 metų birželį⁵⁰. Apie kopijuotojų perrašytą kodeksų pobūdį, kiekį nieko konkretaus pasakyti negalima, nedaug žinoma ir apie jų paskirtį⁵¹. Tad jei katedralis-

45 Rutkowska G. „Itinerarium królowej Jadwigi 1384–1399“, in: *Dzielo Jadwigi i Jagielly*, oprac. W. Biliński, Warszawa, 1989, s. 206, 212, 213. Autorė teigia: „Nie omawiam podróży Jadwigi na Litwę w 1386–1387 r. [...] ponieważ są one tylko prawdopodobne. [...] Nawet udział w nich królowej nie miałby jednak wpływu na ogólną ocenę jej podróży o charakterze politycznym.“ *Ibid.*, s. 206, 12 nuoroda.

46 Strzelecka A. „O królowej Jadwidze“, s. 19, 20. Z. Ivinskis pabrėžia, kad 1387 m. Jadvygos Lietuvoje nebuvo (Ivinskis Z. „Litwa w dobie chrztu i unii z polską, przel. J. Minkiewicz“, in: Kłoczowski J., Ivinskis Z., Fijalek J., Wotkowiak Zb. *Chryścianizacja Litwy*, Kraków, 1987, s. 61); Krahel T. „Zarys dziejów (archi)diecezji Wileńskiej“, in: *Studia teologiczne*, t. 5–6, 1987–1988, s. 11; Kosman M. „Polacy o Litwinach“, s. 421, 422; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 170, 171.

47 Strzelecka A. „O królowej Jadwidze“, s. 19, 20. „Zdanie Długosza, że Jagiello chciał, aby jej kraj swój i naród pokazał, jest za słabe, za ogólne, aby ne niem polegać“ (*ibid.*, s. 19).

48 „Natomiast interesowała się chrztem, ekspediowała białe szaty rozdawane z okazji chrztu, a także sprzęt i księgi liturgiczne dla nowej katedry w Wilnie“, in: Kosman M. „Polacy o Litwinach“, s. 421, 90 nuoroda.

49 Teigiama, kad tai lemė politinė ir tam tikru mastu geopolitinė situacija bei įvairių Lenkijos politinių jėgų interesai, įtakos galėjo turėti labai jaunas Jadvygos amžius: Strzelecka A. „O królowej Jadwidze“, s. 18–22; Kosman M. „Polacy o Litwinach“, s. 421, 422; Remiantis Pauliaus Rabikausko tyrimais, atkreiptas dėmesys į Viduramžiais buvusią Krikšto sakramento sampratą, pagal kurią atsivertusių valdovą Jogailą, krikštijantį savo tautą, reikėtų laikyti ir jos krikštėteviu. Atsižvelgiant į šį faktą atsargiai formuluojama, kad galbūt tai tam tikru mastu leidžia paaiškinti, kodėl Lietuvoje nebuvo nei karalienės, nei aukštųjų Lenkijos hierarchų (Krahel T. „Zarys dziejów (archi)diecezji Wileńskiej“, in: *Studia teologiczne*, 1987–1988, nr 5–6, s. 11, 12). Tai interpretuojama kaip Jadvygos prisiimta religinė misija ir pirmine auka, sykiu pabrėžiama, kad tuo laiku karalienė buvo užsiėmusi kitais reikalais: „Dlatego jako prawdziwy zawód, a nawet nowe poświęcenie odebrała ona fakt, że tym razem nie mogła towarzyszyć mężowi w tym, co pojmowała przede wszystkim jako misję religijną. To przekonywało ją o opłacalności jej pierwotnej ofiary. Nie była tak ambitna, by żałować, że zabrakło jej przy tym [...] Działania wiadomo, że podczas tych pamiętnych dni w lutym 1387 roku królowa zajęta była innymi sprawami z daleka od Litwy“ (Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 170, 171).

50 Piekosiński F. *Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi*, s. 161 (1393), 167 (1393), 206 (1394), 562 (1393), 563 (1393), 565 (1394), 566; E. Potkowski karaliaus Jogailos ir karalienės Jadvygos dvaro sąskaitose katedralistams skirtas išlaidas datavo 1393–1395 m., tačiau duomenis pateikė tik iš 1393–1394 m.: Potkowski E. „Katedralisi na dworze“, s. 232–234. Savo knygoje nurodė, jog duomenų apie Jadvygos užsakymus vykdžiusius katedralistus minėtame šaltinyje yra tik iš 1393–1394 m.: Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 128, 129, 130, 131; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 58; Miodońska B. *Iluminacje krakowskich rękopisów*, s. 94; Hornowska M., *Zdzitowiecka Jasienska H. Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, s. 94.

51 Potkowski E. „Katedralisi na dworze“, s. 236; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 131.

tai dirbo tik nuo 1393 m., jie negalėjo perrašyti, kaip pasakoja J. Dlugošas, Jadvygos 1387 m. Vilniaus katedrai ir paparinėms bažnyčioms parūpintų knygų. Istoriografijoje yra atkreiptas dėmesys, kad karaliaus dvaro sąskaitomis vadinamas šaltinis⁵² yra išlikęs labai fragmentiškai⁵³. Tad tyrėjai, turėdami omenyje, kad Viduramžiais liturginių knygų dovanojimas buvo itin vertinamas kaip vienas iš ypatingą dosnumą Bažnyčiai liudijančių gestų, didelį liturginės ir hagiografinės literatūros poreikį krikščioninamoje Lietuvoje, aiškindamiesi katedralistų veiklą karalienės dvare, pasitelkia būtent J. Dlugošo pasakojimą apie 1387 m. Jadvygos Vilniaus katedrai ir kitoms Lietuvos paparinėms bažnyčioms dovanotas knygas⁵⁴. E. Potkovskis, pabrėžęs, kad abejonių nekeliančių duomenų apie katedralistams skirtas išlaidas aptinkama tik nuo 1393 m., nuodugniau kronikininko teiginių nesvarstė⁵⁵, o kituose jo darbuose katedralistų veiklos chronologinės ribos iš viso neminimos⁵⁶. Atsargiau J. Dlugošo pasakojimą vertino, bet kartu juo ir rėmėsi Barbara Miodonska (Barbara Miodońska). Tyrėja išsakė dvi įžvalgas. Vienoje, kalbėdama apie liturginių kodeksų poreikio patenkinimą Lietuvoje, išskyrė du dėmenis. Pirmasis – tai vietinė produkcija. B. Miodonska teigė, kad dalis Lietuvai reikalingų kodeksų galėjo būti vietinė produkcija. Antrasis dėmuo – remdamasi tuo pačiu J. Dlugošo pasakojimu, istorikė darė prielaidą, kad [kita – R. Č.] dalis Lietuvos bažnyčioms reikalingų kodeksų buvo karalienės skriptorių ir iliuminatorių darbas⁵⁷. Vėlesniame darbe B. Miodonska vietinės produkcijos nemini, tik nurodo, esą visiškai pateisinama prielaida, kad Jadvygos katedralistai dirbo, tenkindami Lietuvos bažnyčių poreikius⁵⁸. Jų darbo chronologiškai neapibrėžė, tad lieka neaišku, ar kalbama apie 1387 m., ar vėlesnius laikus. Vis dėlto net jei būtų kalbama apie vėlesnius laikus, kol kas neturima duomenų, kad karalienė kaip nors dalyvavo Vilniaus katedrą ar Lietuvos parapines bažnyčias aprūpinant knygomis. Įrašai apie 1393–1394 m. katedralistams skirtas lešas ir užsakytas knygas nerodo, jog tai buvo Lietuvos bažnyčioms skirti kodeksai⁵⁹.

Tad galima teigti, kad J. Dlugošo pasakojimas apie 1387 m. Lietuvos krikštijimo misijoje greta Jogailos reikšmingai dalyvusių Jadvygą ir jai priskirtas vaidmuo Vilniaus katedrą ir kitas parapines Lietuvos bažnyčias aprūpinant knygomis tėra kronikininko įtaigiai sukurto jos, kaip idealios dievobaimingos ir Lietuvos krikštijimo naštą nešusios valdovės, portreto dalis ir retorinė figūra. Kronikininkas karalienei priskyrė veiklą (turima omenyje knygų užsakymai), kurią ji (pagal šiuo metu turimus duomenis) vykdė praėjus daugiau nei dešimtmečiui. Sykiu beveik neabejotina, kad 1387 m. per krikšto akciją Vilniaus katedrai ir naujai steigiamoms paparinėms bažnyčioms buvo dovanota knygų. Tačiau šis tikėjimo, Bažnyčios

52 Karwasińska J. „O najdawniejszych księgach tzw. „rachunków dwora królewskiego“, in: *Archeion*, 1927, nr 1, s. 155; Prochaska A., Piekosiński F. dr.: *Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, Kraków, 1896, s. 616, in: *Kwartalnik historyczny*, r. XII, z. IV, we Lwowie, 1898, s. 931.

53 Karwasińska J. „O najdawniejszych księgach“, s. 155–175; Prochaska A., Piekosiński F. dr.: *Rachunki*, s. 931; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 58; Miodońska B. *Iluminacje krakowskich rękopisów*, s. 94; Strzelecka A. „O królowej Jadwidze“, s. 63.

54 Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 132, 133; Potkowski E. *Książka rękopiśmienna*, s. 103, 104; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59; Miodońska B. *Iluminacje krakowskich rękopisów*, s. 95.

55 Potkowski E. „Katedralisi na dworze“, s. 237, 238; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 128, 129, 130, 131.

56 Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 164.

57 Miodońska B. *Iluminacje krakowskich rękopisów*, s. 95.

58 Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59; Miodońska B. *Iluminacje krakowskich rękopisów*, s. 95.

59 Piekosiński F. *Rachunki dworu króla*, s. 161, 167, 206, 562, 563, 565, 566; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59.

globos ir dosnumo gestas simboliškai ar ir iš tiesų tenka Jogailai, nors taip pat nėra duomenų apie tuo laiku bažnyčioms jo dovanotas knygas. Svarstant šį klausimą, tikslinga grįžti prie B. Miodonskos minties, esą dalis Lietuvai reikalingų kodeksų galėjo būti vietinė produkcija. Tyrėja nenurodė, kada ar kuriose aplinkose jie buvo pagaminti⁶⁰. Todėl verta atkreipti dėmesį į kelis labai svarbius veiksnius. XIV a. konvento ir minoritų bažnyčios Vilniuje įkūrimas siekia Vytenio ir Gedimino laikus, pranciškoniai (*fratres minores*) jau iki oficialaus Lietuvos krikšto Vilniuje turėjo Švč. M. Marijos bažnyčią pilyje⁶¹. 1386 metais, ruošdamasis krikštijimo akcijai Lietuvoje, Jogaila iš čekų ir lenkų provincijos pakvietė pranciškonus⁶². Krikštijimo misijos metu tarp karalių lydinčiųjų buvo ir pranciškonas Andriejus Jastrembecas (Andrzej Jastrzębiec) (būsimas pirmasis Vilniaus vyskupas)⁶³, dalyvavo Vilniuje gyvenę pranciškoniai, dalis jų galėjo mokėti ir lietuvių kalbą⁶⁴. Tad atsižvelgiant į itin išplėtotą ir įvairiapusę pranciškonų knygų kultūrą, bibliotekų kaupimą, kartu ir kodeksų perrašinėjimo praktiką⁶⁵ galima daryti prielaidą, kad jie nemažai prisidėjo tenkinant liturginės literatūros poreikį. Svarbu ir tai, kad išryškėjo ne tik liturginės, hagiografinės, galbūt ir kitokios literatūros poreikis, bet ir samprata, kad tuo reikia pasirūpinti. Kad tam buvo skirtas dėmesys, rodo vėlesni įvykiai (apie tai toliau straipsnyje).

Pirmasis Vilniaus vyskupas pranciškonas Andriejus Jastrembecas dalyvavo įvairiose Jogailos ir Vytauto politinės kasdienybės plotmėse⁶⁶. Kaip misionierius buvo į Lietuvą atvykęs Algirdo laikais, politinę ir bažnytinę karjerą tęsė Vengrijos karaliaus dvare kaip jo žmonos Elžbietos Lenkės nuodėmklausys, garsėjo pamokslais⁶⁷. Taigi buvo politikas ir diplomatas, atėjęs iš aplinkų (turima omenyje pranciškonų ordinas ir Vengrijos karaliaus dvaras), kuriose

60 Miodońska B. *Iluminacje krakowskich rękopisów*, s. 95.

61 Dettlaff M. A. „Pranciškonų pradžia Lietuvoje XIII–XV amžiuje“, in: *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos metraštis*, t. 36, 2012, p. 18–20 (straipsnyje nurodyta ir su šia tema susijusi literatūra, ir tyrimai); Dettlaff M. A. „Pranciškonų vienuolyno ir Švč. Mergelės Marijos bažnyčios įsteigimas Vilniuje“, in: *Soter*, 2003, Nr. 9(37), p. 267, 269.

62 Dettlaff M. A. „Pranciškonų vienuolyno“, p. 267; Dettlaff M. A. „Pranciškonų pradžia Lietuvoje“, p. 19.

63 Dettlaff M. A. „Pranciškonų vienuolyno“, p. 267; Krahel T. „Zarys dziejów (archi)diecezji Wileńskiej“, s. 25; Abraham Wl. „Polska a chrzest Litwy“, in: *Polska i Litwa*, Warszawa, Lublin, Łódź, Kraków, 1914, s. 22; Fijałek J. „Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcianienie litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej“, in: *Polska i Litwa*, 1914, s. 64, 65.

64 Dettlaff M. A. „Pranciškonų vienuolyno“, p. 267; Krahel T. „Zarys dziejów (archi)diecezji Wileńskiej“, s. 12.

65 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 28, 149, 181, 185, 213, 214, 292, 359, 362, 371, 375.

66 LUB, Bd. 4, Nr. 1478, S. 222–227; KDKDW, nr 4, s. 10; nr 30, s. 51, 52; nr 31, s. 52, 53; *Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410)*, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 142, 143; Dettlaff M. A. „Pranciškonų pradžia Lietuvoje“, p. 19; Ališauskas J. V., Jaszczolt T., Jovaiša L., Paknys M. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius, 2009, p. 46, 47 (toliau – *Lietuvos katalikų dvasininkai*); Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 190; Rabikauskas P. *Krikščioniškoji Lietuva. Istorija, hagiografija, šaltinių tyra*, sudarė L. Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 16, 48, 49, 58–60; Krahel T. „Zarys dziejów (archi)diecezji Wileńskiej“, s. 11, 12, 13, 25; Ivinskis Z. „Litwa w dobie chrztu i unii z polską“, s. 61; Antoniewicz M. „Pochodzenie episkopatu litewskiego XV–XVI wieku w świetle katalogów biskupów wileńskich“, in: *Studia Źródłoznawcze*, t. 39, Warszawa, 2001, s. 47; Abraham Wl. „Polska a chrzest Litwy“, p. 22–24; Kurczewski J. *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej, oraz wakaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno, 1912, s. 24, 25; *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków, 1935, s. 102, 103.

67 Dettlaff M. A. „Pranciškonų pradžia Lietuvoje“, p. 19; *Lietuvos katalikų dvasininkai*, p. 46, 47; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 190; Rabikauskas P. *Krikščioniškoji Lietuva*, p. 16, 48, 49, 58–60; Krahel T. „Zarys dziejów (archi)diecezji Wileńskiej“, s. 11, 12, 13, 25; Ivinskis Z. „Litwa w dobie chrztu i unii z polską“, s. 61; Antoniewicz M. „Pochodzenie episkopatu litewskiego“, s. 47; Abraham Wl. „Polska a chrzest Litwy“, p. 22–24; Kurczewski J. *Biskupstwo wileńskie*, s. 24, 25; *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków, 1935, s. 102, 103.

plėtota įvairiapusė knygų kultūra⁶⁸. Atsižvelgiant į vyskupo veiklą, galima daryti prielaidą (išsamiems svarstymams tiesioginių ir netiesioginių duomenų stinga), kad jis nemažai prisidėjo prie knygų kultūros sklaidos didžiojo kunigaikščio aplinkoje ir prie Vilniaus kapitulos knygų rinkinio formavimo. Tai liudija ir vyskupo testamentas. Vyskupas 1398 m. spalio 27 d. testamentu Vilniaus katedrai ir jos kapitulai paskyrė ir paliko savo liturgines knygas ir visas kitas turimas knygas, išvardytas kapitulos registre⁶⁹. Itin svarbus momentas yra testamente padaryta aiški skirtis tarp vyskupo asmeninių ir jo turimų, Vilniaus kapitulos registre surašytų, taigi, kapitulos nuosavybe buvusių knygų⁷⁰. Tai leidžia fiksuoti asmeninį Andriejaus knygų rinkinį ir Vilniaus kapitulos knygų rinkinį. Kartu galima kalbėti ir apie vyskupo duotą postūmį ar naują europinės praktikos precedentą Lietuvos kultūroje – knygų palikimą testamentu. Dvasininkų asmeninių knygų rinkinių įtraukimas į testamentą buvo įprastas to laiko Vakarų ir Vidurio Europoje. Kaip ir įprasta, buvo jau susiformavusi knygų palikimo testamentu praktika, taip papildant, pavyzdžiui, kapitulos rinkinius ar knygas skiriant keliems paveldėtojams. Tai matyti ankstesniuose ir vyskupo amžininkų testamentuose⁷¹.

Vyskupo paliktos asmeninės knygos buvo liturginės: du geresni pontifikalai surašyti pergamente (*duo pontificalia meliora in pergamento scripta*), vienas jų naujas, antras senas su tokiomis pačiomis rubrikomis kaip pirmasis (*unum ex eis novum, secundum vetus eiusdem rubrice ut primum*), o trečias – senovinis su Romos kurijos rubrikomis (*tercium autem antiquum rubrice Romane curie*)⁷².

Nežinoma, kokias knygas Andriejus paliko iš surašytųjų kapitulos registre. Neskiriant jo asmeninių ir kapitulos registre surašytų, taigi, jos nuosavybe buvusių knygų, teigiama, esą jis paliko „ir kitas neįvardytas liturgines knygas“⁷³, tačiau nenurodoma, kuo remiantis tai nustatyta. Vyskupo testamente apie kapitulos registre surašytų knygų pobūdį nekalbama. Bažnyčios hierarcho dovanotos asmeninės liturginės knygos nereiškia, kad ir jo turėtos kapitulos registre surašytos knygos buvo liturginės. Kapitulos registras neišliko⁷⁴. Tad lieka neatskleista, kokio pobūdžio knygos buvo kapitulos rinkinyje, juolab kurias jų galėjo turėti vyskupas. Tačiau testamento formulė leidžia daryti prielaidą, kad kapitulos registre knygos,

68 Mazal O. *Buchkunst der Gotik. Mit 169 Abbildungen davon 33 in Farben, Buchkunst im Wandel der Zeiten*, Bd. 1, Graz, Austria, 1975, S. 110–111; *Das Lobgedicht auf König Robert von Anjou. Monumentale Miniaturen in Gold und Silber*, Vollständige Faksimile-Ausgabe des Codex Series nova 2639 der Österreichischen Nationalbibliothek Wien, ser. *Codices selecti 113*, mit Kommentar von K.-G. Pfandner u. a., Graz, 2008; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 28, 149, 181, 185, 213, 214, 292, 359, 362, 371, 375.

69 „Inprimis igitur damus et legamus nostre ecclesie Wilnensi et ipsius capitulo perpetue possidenda duo pontificalia meliora in pergamento scripta, unum ex eis novum, secundum vetus eiusdem rubrice ut primum, tercium autem antiquum rubrice Romane curie, et breviter alios scripse libros, quotquot habuimus, prout continentur nominati expresse in capituli registro.“ KDKDW, nr 33, s. 56, 57; *Kościół Zamkowy czyli katedra Wileńska*, cz. 2, s. 19.

70 KDKDW, nr 33, s. 54, 56, 57; Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 75. Istoriografijoje šis svarbus momentas neretai yra praleidžiamas, taip iškreipiant vyskupo testamento turinį ir disponuotų knygų priklausomybę. Apibendrintai nurodoma, kad paliko ir kitas knygas, kurias turėjo. *Lietuvos katalikų dvasininkai*, p. 46; Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra*, p. 34; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59, 194 nuoroda: „a także wszystkie książki jakie posiadał“.

71 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 131, 132, 140, 175–177, 228, 343; Šedivý J. *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*, Bratislava, 2007, S. 87; Sarnowsky J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur im mittelalterlichen Preussen“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 295, 296, 300, 301.

72 KDKDW, nr 33, s. 56, 57.

73 Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra*, p. 34.

74 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 75.

neaišku, kokia forma, bet veikiausiai gana kruopščiai buvo registruojamos. Toliau svarstant knygų temą tegalima išsakyti kelias itin atsargias pastabas.

Lenkijos karūnos metrikoje yra Vilniaus katedros inventorinis įrašas, pagal kurį 1398 m. Jogaila su Jadvyga Vilniaus katedrai padovanojo *liber passionalis*⁷⁵. Oskaro Haleckio (Oskar Halecki) nuomone, į metriką įrašas buvo įtrauktas 1441 m. ir perteiktas labai tiksliai, be jokio komentaro, kuris galėtų būti subjektyvi interpretacija⁷⁶. Remdamasis šiuo įrašu, Jerzy Ochmański tvirtino, kad dovanotasis pasionalas sykiu su vyskupo Andriejaus knygų rinkiniu davė pradžią Vilniaus kapitulos bibliotekai⁷⁷. Šis teiginys koreguotinas. Vyskupo testamente kalbama ne apie vieną knygą, bet apie „alios omnes libros, quotquot habuimus, prout continentur nominati expresse in capituli registro“, tą, beje, fiksavo ir pats tyrėjas⁷⁸. Tad minėtasis pasionalas buvo viena iš jau egzistavusio kapitulos rinkinio knygų.

Istoriografijoje pateikiamos kelios interpretacijos, kodėl ir kieno valia buvo padovanota *liber passionalis*. O. Haleckis išdėstė dvi skirtingas knygos padovanojimo versijas⁷⁹. Istorikas dėmesį į metrikoje esantį įrašą apie padovanotą kodeksą atkreipė, nagrinėdamas Vytauto, Ordino, Jogailos ir Lenkijos ponų politinių santykių peripetijas įtemptu 1397–1398 m. Salyno sutarties ir pasirengimo Vorsklos mūšiui laikotarpiu. O. Haleckio nuomone, įrašas leidžia manyti, kad grėsminga įtampa (turima omenyje įtempti Vytauto santykiai su Jogaila ir Lenkijos ponais) atslūgo netrukus po Salyno sutarties (lapkričio 12 d.), dar prieš Vilniaus vyskupo Andriejaus mirtį (lapkričio 14 d.)⁸⁰. Istorikas svarstė, kad galbūt Vilniaus vyskupas ir Andriejus Spitekas iš Melštyno bus atlikę tam tikrą tarpininkų vaidmenį, jeigu Jogaila kartu su žmona kaip santarvės simbolį per Klemensą iš Moskožovo nusiuntė į Vilnių knygą apie viešpaties kančią, padėtą katedroje jos globėjų garbei⁸¹. Kitokią kodekso dovanojimo versiją

75 KDKDW, nr 33, s. 57; *Materyaly do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzów polskich*, zebrał T. Wierzbowski, t. 1: 1389–1600, Warszawa, 1900, nr 1, s. 1; *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excisis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contextu indicibusque adiecit* Th. Wierzbowski, Pars I: *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*, Varsoviae, 1905, Nr. 33, p. 118; Halecki O. *Dzieje unii Jagiellońskiej*, s. 156; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 254; Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 75; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 192; Potkowski E. „Nach der Schlacht“, S. 164; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368; Hartleb K. „Dla pomnożenia chwały bożej“, s. 9; de Voragine J. *Złota legenda*, s. 49; Drungilienė G. „Vieno kūrinio istorija“, p. 18, 19, 22, 23; Drungilienė G. „Jokūbas Voraginetis, Aukso legenda ir Lietuva“, p. 17, 18; Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga“, p. 11, 12. Tyrėja teigia, esą, pasak E. Potkovskio, „[...] tais pačiais metais Lenkijos pakancleris Klemensas iš Moskorzowo atvežė jų [Jogailos ir Jadvygos – R. Č.] dovanotą Nikodemą evangeliją“ (Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga“, p. 11, 12). Šis teiginys pakartotas ir daktaro disertacijoje (Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra*, p. 33). Tačiau E. Potkovskis kalbėjo ne apie atskirą knygą, o apie tai, kad *Nikodemą legendą* buvo pridėta prie *liber passionalis* pabaigos. Istorikas rašė: „Wśród darów książkowych pary królewskiej dla katedry wileńskiej był też *liber passionalis* – więc zbiór żywotów świętych z dodaną na końcu apokryfyczną Ewangelią Nikodema“ (Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 192). Klaidingas ir kitas tyrėjos svarstymas, esą E. Potkovskis „[...] matyt, remiasi O. Haleckio citata: <...> jak gdyby symbol zgody, Jagiello wraz „z najdroższą małżonką“ posłali do Wilna przez jego dawnego obrońcę, Klemensą z Moskorzowa, ozdobną księgę o mece Pańskiej, złożoną w wileńskiej katedrze na cześć jej patronów“ (Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga“, p. 11, 12). Istorikas, kalbėdamas apie Jogailos ir Jadvygos dovanotą pasionalą, rėmėsi Lenkijos Karalystės metrikoje esančiu Vilniaus katedros inventoriniu įrašu, o ne O. Haleckio citata. O. Haleckio įžvalga tyrėjui buvo svarbi dėl šio (O. Haleckio) interpretacijos, kodėl knyga buvo padovanota (Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 192, 55 nuoroda).

76 Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 253.

77 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 75.

78 „[...] oraz alios omnes libros – wszystkie inne księgi przez niego posiadane, a spisane w rejestrze – in capituli registro – także daruje kapitule“ (Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 75).

79 Halecki O. *Dzieje unii*, t. 1, s. 154–156; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 253, 254.

80 Halecki O. *Dzieje unii*, t. 1, s. 156; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 253.

81 Halecki O. *Dzieje unii*, t. 1, s. 156.

O. Haleckis išsakė karalienei Jadvygai skirtame darbe⁸². Pirmoje versijoje karalienės nei kaip aktyviai veikiančios, nei kaip dovanos sumanytojos nemini, antroje – visą kodekso dovanojimo iniciatyvą priskyrė Jadvygai⁸³. Istorikas pabrėžia, kad knygą parinkti galėjo tik karalienė, nes Jogaila veikiausiai apie ją niekada negirdėjo, o ir Lenkijoje „Legenda aurea“ buvo sunku rasti. Karalienei priskiria ir dovanos intenciją „Krolowa jednak chciała podarować go Witoldowi i Litwinom, jako symbol wspólnego przeznaczenia“⁸⁴. Ši O. Haleckio interpretacija vis dėlto kelia nemažų abejonių. Naujų šaltinių, liudijančių, kad karalienė kaip nors aktyviai dalyvavo ar lėmė kodekso dovanojimą, tyrėjas nepateikė, o išsakytiems teiginiamis stinga argumentų. Įrašas Jadvygai priskirto vaidmens neatskleidžia. Kodeksą dovanoja „princeps dominus Wladislaus Dei gracia rex Polonie Lithvanieque princeps supremus et heres Rusie etc. cum inclita domina Hedvigi invictissimi Lodvici regis Hungarie nata, consorte sua carissima“⁸⁵. Tačiau galbūt verta į šį įrašą pažvelgti to laiko politinių peripetijų ir politinių kuliary, dalykinės informacijos ir neabejotinai plitusių gandų kontekste. Visa tai susiję ne vien su Vytauto, Jogailos, Ordino interesais, bet neatsiejama ir nuo asmeninio karaliaus ir karalienės gyvenimo bei jų santykių. Istoriografijoje apie tai esama skirtingų nuomonių.

1397–1398 m. Vytauto, Ordino ir Jogailos geopolitinių, politinių ir asmeninių-dinastinių interesų kontekste O. Haleckis yra akcentavęs tuo laiku buvusius nemažus karaliaus ir karalienės nesutarimus. Pasak istoriko, juos lėmė ne tik skirtingas Jogailos ir Jadvygos požiūris į Ordiną, bet ir ilgas vaikų nesulaukimas⁸⁶. Kitaip to laiko karaliaus ir karalienės santykius interpretuoja Wanda Maciejewska. Turėdama omenyje 1398 m. vasario 24 d. Konrado fon Jungingeno (Konrad von Jungingen) laišką Vokietijos magistrui, tyrėja pažymi, kad Ordino korespondencijoje kalbama apie tarp karaliaus ir karalienės kilusį nesusipratimą dėl santykių su Ordinu. Šį faktą W. Maciejewska aiškina kaip veikiau buvusį Jogailos ir Jadvygos nuomonių skirtumą dėl veikimo metodų santykiuose su Ordinu ir pabrėžia, esą „nė kalbos negali būti“ apie didesnius jų nuostatų skirtumus Ordino atžvilgiu. Sykiu tyrėja mano esant visiškai įmanoma, kad kaip tik tuo metu laikiną Jogailos kartėlį sukėlė taip laukiamo įpėdinio neturėjimas. W. Maciejewska pabrėžia, kad po kelių dešimtmečių rašiusio Ordino kronikininko pasakojimas „Vyresniojoje didžiųjų magistrų kronikoje“ (*Die aeltere Hochmeisterchronik*), neva karalienė dėl prisiimtos aukos [ištekant už Jogailos – R. Č.] sunkumo nusišalino nuo dvaro šurmilio, gyveno atsiskyriškai ir, nepaisydama nuodėmklausio priminimų, rodė vyrui raiškų nepakantumą (bodėjimąsi) („niechęć“), yra šališkas. Pasak tyrėjos, savo nepalankumą karaliui kronikininkas priskyrė Jadvygai⁸⁷. J. Nikodemą kategoriškai neigia buvus bet kokią nesantaiką tarp Jogailos ir Jadvygos. Be argumentų (susijusių su Jogailos situacija Lenkijos soste) tyrėjas pabrėžia, kad karalienė vis dar buvo labai jauna moteris, galinti pagimdyti sūnų⁸⁸.

82 Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 253.

83 Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 253, 254.

84 Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 254. O. Haleckio interpretaciją, ją pateikdama kaip prielaidą, pakartoja G. Drungilienė (Drungilienė G. „Vieno kūrinio istorija“, p. 18).

85 KDKDW, nr 33, s. 57.

86 Halecki O. *Dzieje unii*, t. 1, s. 155; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 248, 249, 250; apie įpėdinio problemą bei viltį jo sulaukti kalba ir Marekas Andrzejus Janickis (Janicki M. A. „Polityczny program ideowy tumbly Władysława Jagielly a czas jej powstania“, in: *Średniowiecze Polskie i Powszechnie*, t. 7 (11), 2015, s. 102).

87 Maciejewska W. „Jadwiga królowa polska“, in: *Przegląd powszechny*, Na R. 1934, Zeszczyt dodatkowy nr. III, Kraków, 1934, s. 161, 162.

88 Nikodem J. *Witold wielki książę litewski*, s. 185.

Esant tokioms skirtingoms interpretacijoms, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į šaltinių ir juose esančių žinių pobūdį. Apie prastus karaliaus ir karalienės santykius kalbėta to laiko diplomatinėse misijose, rašyta korespondencijoje. Tai leidžia teigti, kad situacija įdėmiai stebėta iš šalies, aukščiausiose politinėse aplinkose apie tai svarstyta, o asmeninio valdovų gyvenimo detalių žinota gerokai daugiau, nei atskleidžia šaltiniai. Pavyzdžiui, 1397 m. Ordino pasiuntinio Redeno komturio Valterio Rumelio fon Hohenfelso (šaltinyje – *Walther Rumely von Hoenfels*), vykstančio pas Vengrijos karalių Zigmantą Liuksemburgietį, instrukcijoje tarp dalykų, kuriuos reikia išdėstyti, nurodyta ir apie tai, kad nei Jogaila, nei Vytautas neturi įpėdinių⁸⁹. 1398 m. vasario 24 d. laiške Vokietijos magistrui Ordino didysis magistras Konradas fon Jungingenas (Konrad von Jungingen), be kitų politinių aktualijų, remdamasis gautomis žiniomis, pabrėžtinai teigė, kad karalienė yra papuolusi į didelę karaliaus nemalonę⁹⁰. Karaliaus nemalonę K. fon Jungingenas siejo su Jadvygos pozicija ir veikla Ordino atžvilgiu. Atkreiptinas dėmesys į dar vieną detalę – žinių pateikimo būdą. Tai yra dalykinė korespondencija tarp aukščiausių Ordino vadovų. Tačiau informacijos šaltinio K. fon Jungingenas neįvardija. Tad galima daryti atsargią prielaidą, kad tai buvo karaliaus ir karalienės aplinkoje veikęs asmuo ar asmenys, gerai žinoję besiklosčiusią situaciją. Ordino vadovas labai glausčiai referavo situaciją, tad neaišku, kokia informacija jis disponavo. Kelių pasvarstymų vertas ir kronikininko pasakojimas apie karaliaus ir karalienės santykius⁹¹. Atkreiptinas dėmesys į kelis dalykus. „Vyresnioji didžiųjų magistrų kronika“ daugiausia yra sudaryta iš ankstesnių kronikų (pvz., Mikalojaus iš Jerošino (Nikolaus von Jeroschin), Jono iš Posilgės, Hermano Vartbergės ir kt.). Taip pat joje daug remiamasi žodine tradicija⁹². Kronikininko pasakojime sąlygiškai galima išskirti kelias Jadvygos ir Jogailos santykių linijas. Viena, tai labai šiltai pavaizduoti emociniai (užsimenant ir apie gana intymius) Jadvygos ir buvusio sužadėtinio Vilhelmo Habsburgo santykiai. Antra – neigiamai vertinama Jadvygos santuoka su Jogaila. Trečia – labai slogūs karaliaus ir karalienės santykiai⁹³. Viena vertus, tai galima interpretuoti kaip kronikininko sukurtą supriešinimą su Jadvygos ir Vilhelmo santykiais. Vis dėlto tenka atkreipti dėmesį, kad kronikininkas pateikia labai intymių žinių apie asmeninį Jogailos ir

89 Voigt J. *Codex diplomaticus Prussicus*, t. 6, Nr. 49, S. 52, 53; Voigt J. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 6: *Die Zeit des Hochmeisters Konrad von Jungingen, von 1393 bis 1407. Verfassung des Ordens und des Landes*, Königsberg, 1834, S. 87; Halecki O. *Dzieje unii*, t. 1, s. 155; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 249, 250. Šiame darbe (kitaip nei Halecki O. *Dzieje unii*, t. 1, s. 155) tyrėjas pateikia klaidingą šaltinio interpretaciją. Jis teigia, esą 1397 m. Zigmanto Liuksemburgiečio dėmesį į tai, kad nei Jogaila, nei Vytautas neturi įpėdinių, atkreipė pati karalienė Jadvyga. „Królowa musiała dowiedzieć się o tym dosyć zaskakującym projekcie, którego nawet zakon krzyżacki nie traktował zbyt poważnie, bo już w październiku 1397 roku zwróciła uwagę Zygmunta Luksemburczyka na to, że ani Jagiello, ani Witold nie mieli dziedzica.“ (*ibid.*, s. 249, 250). Toliau tyrėjas priduria, kad Jadvyga veikiausiai jau buvo praradusi viltį padovanoti sutuoktiniui įpėdinį. Kaip minėta, atkreipti dėmesį, esą abu valdovai neturi įpėdinių, buvo Ordino pasiuntinio užduotis, išdėstyta jam duotoje instrukcijoje.

90 „Nu wisset, daz bynnen der czeit E uns der brief worden ist, die konigynne in grosen ungnaden ist des koniges und ouch etliche dy besten syner houbtbluten, dy her doromme entsazet hat von eren ampt, das sie nicht volbort Im geben wolden czu Jare, wen her wolde uns haben obirzogen mit Polan, Littowen, Tattarn und Rusen und das hyndert dy konigynne mit etlichen houbtbluten und die konigynne, das got gelowbit sy, dem orden wol gefallen ist und suchet unser bestes, durch des willen torften wir ir muwen mit dem briefe, wen wir forchten sie gweme do von in grosser not und ungnade wen Is izunt obel stet in dem Ryche czu Polen.“ Voigt J. *Codex diplomaticus Prussicus*, t. 6, Nr. 60, S. 64.

91 *Die aeltere Hochmeisterchronik*, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 609.

92 *Die aeltere Hochmeisterchronik*, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 531, 536.

93 *Die aeltere Hochmeisterchronik*, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 608, 609.

Jadvygos gyvenimą⁹⁴. Tad galima daryti prielaidą, jog remtasi ir žodine tradicija, kurios pagrindu veikiausiai buvo kažkada sklidusios žinios iš labai artimos karaliaus ir karalienės aplinkos. Tad hipotetiškai inventoriniame įrašė apie dovanojamą *Liber pasionalis* galbūt įmanoma įžvelgti kryptingą ir deklaratyvų politinį gestą, susijusį su karaliaus ir karalienės santykiais bei jų atgarsiais tarptautinės politikos kuluaruose, o tuo laiku įprastą nusakymą „cum consorte sua carissima“ – interpretuoti kaip Jogailos ir galbūt Vytauto aplinkos kontržingsnį prieš plitusias žinias apie įtemptus karaliaus ir karalienės santykius.

O. Haleckis nepateikia faktų, rodančių, kad Jogaila nieko nebuvo girdėjęs apie J. Voraginečio veikalą. Tačiau, kaip jau minėta, karalius buvo knygų užsakovas ir dovanotojas⁹⁵. Tad turint omenyje didžiulį „Legenda aurea“ populiarumą, platų panaudojimą (pavyzdžiui, Vokiečių ordine)⁹⁶, galima manyti, kad apie ją galėjo būti girdėjęs. Neargumentuota liko istoriko karalienei priskirta knygos dovanojimo intensija. B. Miodonska Vilniaus kapitulos inventorinį įrašą interpretavo lakoniškai. Pasak jos, kodeksas buvo pristatytas karaliaus nurodymu per Karalystės pakanclerį. B. Miodonska pažymėjo, jog „į Karūnos metriką“ įtrauktas iškilmingas legendariumo perdavimo aktas liudija, kad tai buvo prabangus kodeksas⁹⁷. To laiko politiniame, ideologiniame, religiniame bei mentaliniame kontekste labai abejotinas yra teiginys, kad Jogaila ir Jadvyga knygą Vilniaus katedrai padovanojo krikščionybės įvedimo proga⁹⁸. Remiantis J. Kurčevskio, Ferenco Levardy (Ferenc Levárdy), Janušo Paserbo (Janusz Pasierb), Michalo Janochos (Michał Janocha) darbais, teigiama, kad tyrėjai darė prielaidą, esą tai buvo Jogailos ir Jadvygos dovana pirmajam Vilniaus vyskupui Andriejui, o jis savo ruožtu knygą paliko Vilniaus katedrai⁹⁹.

94 „Mancherley heymlich krig waz czwuschyn ir und Jagelf. Ouch stētis, wen her noch ir sante zcu seynem bette, addir her ging zcu irem bette, so beweiset sy em io unwillen. Vil wart sy in der beichte dorumb gestroffet, das nam sy czornlich uff und his den beichtevater sweigen.“ *Die aeltere Hochmeisterchronik*, S. 609.

95 Piekosiński F. *Rachunki*, s. 161, 206. 1393 m. įrašas „item dno Laurencio plebano de radzeyow super librum missalis ad mandatum dni Regis II marc“ (Piekosiński F. *Rachunki*, s. 161); Potkowski E. *Księga rękopiśmienna*, s. 92, 93; Miodonska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 58; Hornowska M., Zdzitowiecka Jasińska H. *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, s. 94; Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštines knygos kultūra*, p. 33. Autorė, remdamasi E. Potkowskio darbu, teigia, kad „dvasininkas Laurynas iš Radzejevo („de Radzeyow“) veikiausiai Jadvygos užsakymu už atlygį perrašė mišiolą vienai iš bažnyčių Lietuvoje“. Tačiau istorikas tai sieja su Jogailos nurodymu, pažymi, kad užsakymas buvo iš karaliaus dvaro („z dworu króla Władysława Jagiello“), ir pateikia tai įrodančią citatą iš Lenkijos karaliaus Jogailos ir karalienės Jadvygos dvaro sąskaitų (Potkowski E. *Księga rękopiśmienna*, s. 92, 93).

96 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritalia*, S. 83; Mentzel-Reuters A. „Deutschordensliteratur“, S. 357, 359–362; Mentzel-Reuters A. „Gote, Marien und dem meister“. *Der Deutsche Orden und die Anfänge der Literaturgeschichte*, in: *Mittelalter und Frühe Neuzeit. Ostpreußen - Westpreußen - Danzig Eine historische Literaturlandschaft*, hrsg. J. Stüben, 2007, *Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, Bd. 30, S. 144, 145; de Voragine J. *Złota legenda, wybór*, s. 13, 21–25, 32, 33, 45–49; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 46, 50, 51; Sarnowsky J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur“, S. 295.

97 Miodonska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59.

98 Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštines knygos kultūra*, p. 33.

99 Dolinskas V. „Lietuvos krikštą menanti knyga“, p. 10. Tai mokslo populiarinimo straipsnis, tad autorius nurodo tik tyrėjus, nepateikdamas nuorodų į jų darbus. Vis dėlto, turint omenyje minėtų autorių svarstymus apie inventoriniame Vilniaus katedros įrašė minimą *liber pasionalis*, reikia pažymėti, jog nė vienas jų neteigė, kad knyga buvo padovanota Vilniaus vyskupui ar Vilniaus vyskupas tą kodeksą padovanojo Vilniaus katedrai (*Węgierskie legendarium andegaweńskie*, s. 51; t. p. Pasierb J., Janocha M. *Polonica artystyczna*, s. 32). Vilniaus vyskupo testamente ši knyga tarp paliekamų taip pat nenurodyta. Vilniaus vyskupo testamentą žr. *KDKDW*, nr 33, s. 54–59.

Istoriografijoje esama kelių įžvalgų apie tai, koks veikalas slypi po nusakymu *liber passionalis*. Teigiama, kad tai buvo J. Voraginiečio veikalas „Legenda aurea“¹⁰⁰. Pirmieji šią mintį išsakė Janas Fijalekas (Jan Fijalek) ir Vladislavas Semkovičius (Władysław Semkowicz), tai išsiaiškinę pagal inventoriniame įrašė pateiktą veikalo pradžią ir pabaigą¹⁰¹. Tuo pačiu kriterijumi rėmėsi ir J. Ochmański¹⁰². Marianas Plezia (Marian Plezia) numanymą, kad tai buvo „Legenda aurea“, siejo su galimai karalienės Jadvygos nurodymu atliktu šio veikalo vertimu į lenkų kalbą¹⁰³. F. Levardy suformulavo hipotezę, kad galbūt tai galėjo būti Anžu legendariumas (*Acta Sanctorum pictis imaginibus adornata*), prie kurio kaip tekstinė dalis buvo pridėtas „Legenda aurea“ egzempliorius¹⁰⁴. J. Pasierbas ir M. Janocha, atsižvelgdami į F. Levardy hipotezę, irgi kėlė veikiau retorinį klausimą, į kurį neatsakė, ar Anžu legendariumas buvo Jogailos su Jadvyga padovanotasis *liber passionalis*¹⁰⁵. Remiantis F. Levardy hipoteze, J. Paserbo ir M. Janochos suformuluotu klausimu ir nesvarstant kitos nuomonės (kad tai J. Voraginiečio „Legenda aurea“), Anžu legendariumas yra tapatinamas su Jogailos kartu su Jadvyga dovanotu *liber passionalis*¹⁰⁶. Hipotetiniai svarstymai apie galbūt galimas Anžu legendariumo ir Vilniaus katedrai padovanoto *liber passionalis* sąsajas ir Anžu legendariumo tapatinimas su minėtuoju kodeksu yra ginčijami¹⁰⁷.

Esant skirtingoms nuomonėms, kuri knyga buvo padovanota, bet neturint naujų duomenų, vertėtų atsižvelgti į Viduramžiais vyravusią nuostatą, kad dovana privalo atitikti dovanotoją ir apdovanojamąjį, dovanojimo priežastį ir intenciją. Knygą padovanojo Lenkijos karalius su karaliene. „Legenda aurea“ buvo itin populiarus kūrinys, figūruojantis įvairiuose to laiko pasauliečių ir dvasininkų kontekstuose (pavyzdžiui, veikalas aptinkamas Vokiečių ordino knygų rinkiniuose)¹⁰⁸. Anžu legendariumas – labai konkrečios paskirties knyga – Vengrijos karaliaus Karolio I Roberto Anžu ir jo žmonos Elžbietos Lenkės vaikams mokytis skaityti skirta knyga¹⁰⁹. Tad, turint omenyje dovanotojus ir su dovana susijusius įrašė minimus

100 KDKDW, nr 33, s. 57; Halecki O. *Jadwiga Andegaweńska*, s. 254; Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 75; Drungilienė G. „Vieno kūrinių istorija“, p. 18, 19, 22, 23; Drungilienė G. „Jokūbas Voraginetis“, p. 17, 18; de Voragine J. *Złota legenda, wybór*, s. 49; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59; Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra*, p. 33.

101 KDKDW, nr 33, s. 57.

102 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 75.

103 de Voragine J. *Złota legenda, wybór*, s. 49.

104 *Węgierskie legendarium andegaweńskie*, s. 51.

105 „Czy ta księga była owym Liber passionalis (przeważały tu przecież żywoty męczników), złożonym w 1398 roku w Wilnie przez Jadwigę i Jagiellę jako votum ku czci Boga, Najświętszej Maryi Dziewicy oraz świętych Stanisława i Władysława.“ Pasierb J., Janocha M. *Polonica artystyczna*, s. 33; Pasierb J. S. „Życie, miłość i chwala św. Stanisława w „Legendarium Andegaweńskim“, in: *Rocznik historii sztuki*, 1992, t. 19, s. 46.

106 Dolinskas V. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai“, p. 46, 47.

107 F. Levardy suformuluotą hipotezę apie galimas *Legendariumo* ir *Liber passionalis* (kaip tekstinės *Legendariumo* dalies) sąsajas 1993 m. kategoriškai atmetė B. Miodońska, nurodydama, kad tam nėra pakankamo pagrindo (Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 59). Apie kodeksų tapatinimą diskutavo ir G. Drungilienė (Drungilienė G. „Vieno kūrinių istorija“, p. 19, 22). Tačiau nei F. Levardy, nei J. Paserbas ir M. Janocha legendariumo netapatino su „Legenda aurea“, kaip teigia autorė: „Ką tik minėtas Aukso legendos rankraštis kai kurių tyrinėtojų yra tapatinamas su gausiai iliuminuotu vadinamuoju „vengrų legendarijumi“ (*ibid.*, p. 19). Tyrėja ne itin tiksliai nusako minėtų istorikų svarstymus. Štai to paties puslapiu toje pačioje pastraipoje teigia, kad tyrėjai tapatino abu kodeksus (žr. pirmiau pateiktą citatą), o kitoje tos pačios pastraipos vietoje ir toliau straipsnyje, kad tik iškelė prielaidą.

108 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 83; Mentzel-Reuters A. „Deutchordensliteratur“, S. 357–568; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 46, 50, 51; Sarnowsky J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur“, S. 295.

109 „Była to idealna książka dla uczących się czytać dzieci“, in: Pasierb J., Janocha M. *Polonica artystyczna*, s. 32; Pasierb J. S. „Życie, miłość i chwala św. Stanisława“, s. 45.

asmenis, to laiko knygų dovanojimo tendencijas, minėtos knygos dovanojimo intenciją¹¹⁰ bei tyrėjų išsakytus svarstymus, vargu ar pagrįstas teiginys, kad Vilniaus katedrai buvo padovanotas Anžu legendariumas. Nors ir itin prabangus Anžu legendariumas¹¹¹, kaip vaikams mokytis skaityti skirta knyga, vargu ar atitinka dovanotojų, apdovanojamųjų, dovanojimo intencijos lygį. Visa tai turint omenyje, įtikimiau, kad Vilniaus kapitulos inventoriniame įrašė minima *liber passionalis* buvo J. Voraginiečio veikalas „Legenda aurea“.

„Legenda aurea“ dovanojimo faktas yra svarbus bandant hipotetiškai svarstyti, kokio pobūdžio knygų galėjo būti Vilniaus kapitulos rinkinyje. Atsižvelgiant į tai, kad Vilniaus kapituloje buvo iš įvairių kraštų (pavyzdžiui, Lenkijos, Čekijos, Vokietijos) atvykusių dvasininkų¹¹², ir į įvairiapusę pirmojo Vilniaus vyskupo veiklą, vyskupų-politikų (pavyzdžiui, Johano Rymano (Johann Ryman) arba Johano Marienverderio (Johann Marienwerder) turėtų asmeninius knygų rinkinius¹¹³, Ordino namų ir konventų bibliotekų rinkiniuose buvusių knygų pobūdį¹¹⁴, galima kelti atsargią hipotezę, kad Vilniaus kapitulos rinkinyje buvo ne tik liturginės, bet ir hagiografinės bei didaktinės literatūros, galbūt ir pagrindiniai teologijos ar teisės veikalai.

1400 m. Vokiečių ordine kelis mėnesius viešėjusiai Vytauto žmonai kunigaikštieni Onai pagarba buvo reiškiama rengiant puikius priėmimus, teikiant dovanas jai ir jos svitai¹¹⁵. Didysis magistras Konradas fon Jungingenas padarė viską, kad kunigaikštienė būtų deramai priimta, jai ir jos dvariškiams buvo teikiamos dovanos, juos apdovanojant pagal rangą¹¹⁶. Ordino kronikininkas Jonas iš Posilgės rašė: „Und der ordin tat ir grose erbarkeit von huse czu huse; wohin sie czoch adir qwam, wart sie erbarlichin empfangen, und gutlichin gelhan und grose gobin gegeben, und nemelichin czu Marienburg von deme homeisler, und iren herczogen und allen iren rittern und knechtin, die dar mit ir worin komen“¹¹⁷. Dovanos, priėmimai ir kitos su Onos vizitu susijusios išlaidos surašytos Ordino išdininko išlaidų knygoje¹¹⁸. Nežinia, ar ir daugiau nei 15 markių kainavęs žiedas buvo K. fon Jungingeno dovana kunigaikštieni. Tačiau žiedo užsakymas ir pagaminimas Vokiečių ordino išdininko išlaidų knygoje taip pat siejamas su jos vizitu Marienburge „item 15 m. und 1 firdung dem grosscheffer vor die vingerlyrn, die her dem meister lis machen, als herczog Wytowdts frauwe zu Marienburg

110 „Ad laudem Dei Omnipotentis ac eius Genitricis Marie Virginis Glorioso, necnon ad honorem sanctorum Stanisłai episcopi et martiris et ladsłai cconfessoris et patronorum ecclesie Vilnensis. Cui ecclesie liber presens passionalis per eosdem dominos regem et reginam Polonie est delegatus ad perhennem memoriam pro sua et suorum salute predecessorum.“ KDKDW, nr 33, s. 57.

111 Török G. „Neue Folii aus dem „Ungarischen Anjou-Legendarium“, S. 565–577; *Węgierskie legendarium andegaweńskie*.

112 Krahel T. „Zarys dziejów (archi)diecezji Wileńskiej“, s. 25; Abraham W. „Polska a chrzest Litwy“, s. 23.

113 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 175, 176, 177, 343; Šedivý J. *Mittelalterliche Schriftkultur*, S. 87; Sarnowsky J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur“, S. 295, 296; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 90.

114 *Das Marienburger Ämterbuch*, S. 124, 125; 126; *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 96; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 48, 50, 53, 60–63, 65, 69, 70, 72, 83, 87, 94, 95, 98, 99, 123, 135, 146–148, 150, 151, 154, 155, 200, 201, 235, 242, 243, 386, 387; Mentzel-Reuters A. „Deutschordeuliteratur“, S. 355–368; Löser Fr. „Literatur im Deutschen Orden“, S. 331–354; Päsler R. G. „Überlegungen zu einer Literaturgeschichte des mittelalterlichen Preussenlandes“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 369–385; Gärtner K. „Marienverehrung und Marienepik im Deutschen Orden“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 395–410; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 32, 33, 34, 41–168; Sarnowsky J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur“, S. 295, 297, 300, 301; Wenta J. *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung*, S. 140–161; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 89–110.

115 Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. 6, S. 187–189; Nowakowski A. „Księżna Anna Witoldowa a krzyżacy“, s. 292–294.

116 Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. 6, S. 188, 189.

117 *Johanns von Posilge*, in: SRPr, Bd. 3, S. 238.

118 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 55, 54, 64, 81, 82, 103.

was¹¹⁹. Kunigaikštieni ir jos freilinoms buvo padovanotos pirštinaitės ir kitos brangenybės, už kurias Torunės miestiečiui Samueliui buvo sumokėtos 8 markės: „Item 8 m. Samueli dem burger zu Thoran vor hanczken und andir cleynod, do der meister herzogen Wytowts frauwe und ander juncfrawen methe erte. item 14 m. vor eyn pferd, das der meister vom pflieger zu Lesewicz koufte, als die herzogynne hy was¹²⁰. Neaišku, kam buvo skirtas žirgas, tačiau jo pirkimas įtrauktas į su Vytauto žmonos vizitu susijusias išlaidas. Kunigaikštieni ir jos svitai buvo dovanota puikių žirgų, taip pat arklių eidininkų¹²¹. Svenas Ekdahlis pabrėžia, kad šie Ordine buvo ypač vertinami¹²². Vizito metu Ona su visu ją lydintiu dvaru atliko piligriminę kelionę į Brandenburgą prie šv. Kotrynos (ten saugotos šventosios relikvijos), į Marienverderį ir į Alhauseną prie šv. Barboros¹²³.

Marienverderyje kunigaikštieni Pomezanijos kapitulos kanauninkas (šaltinyje apibūdinamas teisės daktaru, Pomezanijos katedros kanauninku) J. Rymanas perdavė du knygos apie Dorotėjos iš Montau gyvenimą egzempliorius¹²⁴. Istoriografijoje šis faktas įvairiai interpretuojamas. Kunigaikštienės gautos knygos siejamos su seniausiu pasauliečių knygų rinkiniu Lietuvoje ir kunigaikščio Vytauto dvaru¹²⁵, pirmosiomis knygomis jo dvare¹²⁶. Ignas Jonynas svarstė, esą galbūt Ona mokėjo skaityti, o jei ir nemokėjo, tai noras turėti knygą, pasak tyrėjo, rodo ją „branginus mokslą“ ir jos aplinkoje buvus žmonių, galėjusių jai knygą perskaityti ir išversti¹²⁷. J. Ochmański teigė, kad mažai tikėtina kunigaikštienę mokėjus skaityti ir lotynų kalba. Tyrėjo nuomone, svarbiausia, kad ji vertino knygas ir jos aplinkoje buvo, kas jai ir jos artimiems asmenims vertė knygų turinį¹²⁸.

Vis dėlto kalbant apie šį kunigaikštienės Onos piligriminės kelionės epizodą liko nepaminti keli svarbūs momentai ir šis įvykis sietinas su daug platesniais to laiko tarptautiniais politiniais ir geopoliniais bei ideologiniais (religiniais) procesais¹²⁹, galop kyla klausimas, ar tos knygos iš tiesų buvo padovanotos. Pastarąjį klausimą suponuoja to laiko šaltiniai ir įvykiai. Jonas iš Posilgės, užfiksavęs Dorotėjos mirtį¹³⁰, kalbėdamas apie piligriminę Onos

119 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 51; Nowakowski A. „Księżna Anna Witoldowa a krzyżacy“, s. 292–294.

120 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 81.

121 Voigt J. *Geschichte Preussens*, Bd. 6, S. 188.

122 Ekdahl S. *Žalgiris. Šiandienos žvilgsnis*. Trys paskaitos Vilniuje, sudarė V. Dolinskas, Vilnius, 1999, p. 53.

123 „Item noch Margarethe kwam die grosmechtige herczogynne, Wytowtes frauwe, von Litlowin in das lant czu Pruszyn wol mit III^{ff} pferdin und mit vil Völkes und gar kostlich, und czoch betefart czu sinte Kalherinen czu Brandenburg, und czu sinthe Brbaran czum Aldenhusel.“ *Johanns von Posilge*, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 238; Voigt J. *Geschichte Preussens*, S. 187–189.

124 „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 331; *Akta procesu*, s. 251, 279.

125 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 79; Steponavičienė D. „Kai kurie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vilniaus dvaro aspektai“, p. 30. Jos nuomone, viena knyga neįrodo, kad dvare buvo biblioteka, tačiau leidžia daryti prielaidą, kad pilnyje tuo metu jau buvo knygų, priklausiusių pavieniams asmenims, ir poreikis tų knygų turėti.

126 Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga“, p. 20, 32. Tyrėja remiasi I. Jonyno straipsniu „Vytauto šeimyna“, tačiau klaidingai teigia, kad tai buvo „Pomeranijos vyskupas Jonas“. Jos pateiktoje citatoje kalbama apie Onos prašymą knygos apie Dorotėjos gyvenimą, o ne apie tai, kad vyskupas knygą jai padovanojo. I. Jonynas nurodo, kad kunigaikštienė gavo ne vieną, kaip kad teigia autorė, o du knygos „Apie šv. Dorotėjos gyvenimą“ egzempliorius (Jonynas I. „Vytauto šeimyna“, p. 217). Tas pats pakartota ir Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra*, p. 43; Steponavičienė D. „Kai kurie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vilniaus dvaro aspektai“, p. 30.

127 Jonynas I. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 151, 152; Jonynas I. „Vytauto šeimyna“, p. 217; 218.

128 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 79.

129 Dėmesį j tai atkreipė I. Jonynas. Tačiau jo pastabos liko juodaščiuose ir buvo paskelbtos po autoriaus mirties. Jonynas I. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 134, 135, 149, 151, 152.

130 „Item uff die selbe czit am nestin tage noch Johannis Baptiste starb die selige frauwe Dorothea, die clusenerynne czu Marienwerder.“ *Johanns von Posilge*, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 193.

kelionę į Marienverderį, nei Dorotėjos vardo, nei padovanotų knygų nemini¹³¹. Knygų dovanojimas neužfiksuotas Ordino išdininko išlaidų knygoje, apie tai neužsimena nuodugnai didžiajai kunigaikštieni ir jos svitai teiktas dovanas išvardijęs J. Voigtas¹³². Kad kunigaikštieni buvo padovanotos knygos pagal Dorotėjos kanonizacijos proceso medžiagą, išsiaiškino J. Marienverderio veikalą „Das Leben der heiligen Dorothea“ (*Liber de vita venerabilis dornine Dorothee*) ir kitus jo Dorotėjos gyvenimui skirtus veikalus paskelbęs Maxas Toeppenas¹³³. Vytauto žmona Marienverderyje lankėsi 1400 m., kai Dorotėja oficialiai nebuvo paskelbta nei palaimintąja, nei juo labiau šventąja. Tačiau jos kanonizacija Ordinui buvo labai svarbi politiniu, ideologiniu, religinio gyvenimo ir kt. požiūriais¹³⁴. Tad jau nuo 1395 m. dėtos rimtos pastangos, siekiant jos kanonizacijos. Tam daug dėmesio skyrė didysis magistras K. fon Jungingenas, tuo itin rūpinosi Pomezanijos kapitulos nariai: Pomezanijos katedros dekanas J. Marienverderis, J. Rymanas¹³⁵. J. Marienverderis – Prahos universiteto absolventas, laisvųjų menų magistras ir teologijos magistras, kurį laiką – Prahos universiteto profesorius, buvo Dorotėjos dvasios tėvas ir nuodėmklausys, veikalų apie jos gyvenimą (protokoluose prie jo liudijimo medžiagos buvo pridėta ir *Vita minor – Libellus de vita virtutibus et miraculis dominae Dorotheae*) ir keletu kitų darbų apie ją autorius¹³⁶. J. Rymanas – antrasis Dorotėjos nuodėmklausys, taip pat Prahos universiteto absolventas, laisvųjų menų magistras ir kanoninės teisės daktaras, pagrindinis didžiojo magistro juristas, Ordino pasiuntinys diplomatinėse misijose, taip pat 1398 m. rengęs raštiškus protestus prieš Vytautą ir Jogailą, nuo 1409 m. iki mirties 1417 m. rugsėjo 4 d. Pomezanijos vyskupas¹³⁷. 1395 m. rugsėjį, praėjus penkiolikai mėnesių po Dorotėjos mirties 1394 m. birželio 25 d., K. fon Jungingenas išsiuntė popiežiui Bonifacui IX supliką (lot. *supplica*) ir raportą (*der Bericht*), kuriuos parengė J. Rymanas ir J. Marienverderis dėl jos kanonizacijos¹³⁸. Tais pačiais metais buvo sudaryta kardinolų komisija kanonizacijos procesui, bet tik po pakartotinių prašymų 1404 m. Bonifacas IX išsiuntė savo įgaliotinius į Marienverderį Dorotėjos gyvenimui, nuopelnams ir stebuklams iširti¹³⁹. Veikiausiai su pakartotiniais prašymais susijęs Ordino išdininko išlaidų knygoje esantis įrašas apie 1404 m. tarp spalio 16 ir liepos 1 d. Dorotėjos reikalui skirtas lėšas Romoje¹⁴⁰.

Tyrimas buvo pradėtas 1404 m. birželio 24 ar 23 d. ir vyko iki 1406 m. vasario 10 dienų¹⁴¹. Tarp liudytojų savo noru parodymus davė ir didysis magistras K. fon Jungingenas, ko-

131 *Johanns von Posilge*, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 238.

132 Voigt J. *Geschichte Preussens*, S. 187, 188.

133 „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 331.

134 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 40–42, 90–93.

135 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 39–42, 45, 58, 90, 92, 93; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 130, 131; „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 181, 182.

136 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 91, 92, 93; *Akta procesu*, s. 312; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 130, 131; „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 180, 181, 331.

137 „Instruction für den Ordens Gesandten Johannes Ryman an die Deutschen Fürsten. – 1398. Dies ist die Botschaft die Johannes Ryman ken deutschen Lande furte am Dinstage nach Innocavit Anno XCVIII“, in: Voigt J. *Codex diplomaticus Prussicus*, Bd. 6, Nr. 61, S. 65–67; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 36, 103, 104; *Akta procesu*, s. 21, 251.

138 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 91; *Akta procesu*, s. 18.

139 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 40; *Akta procesu*, s. 18, 19.

140 „Item 63 m. entpfangen von den thumherren zu Marienwerder vor 126 ung. gulden, die der Procurator im hove zu Rome vor sie hatte usgeben in der sachen der zeligen frauwen Dorothen; das gelt gab uns meister Johannes Ryman am dinstage noch Petri und Pauli.“ *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 281.

141 *Akta procesu*, s. 18.

misijai tvirtinęs, kad per savo pirmąjį „reizą“ į Lietuvą 1394 m. patyrė Dorotėjos išpėjimą apie keturias grėsmes. Apie jas ji pasakė tėvui Johanui [Johanui Marienverderiui – R. Č.], Pomezanijos vyskupui. Vyskupas, didžiajam magistrui jau būnant žygyje, atsiuntė laišką, kuriame išdėstė Dorotėjos numatymus. Pasak K. fon Jungingeno, jis giliai tiki, kad tik palaimintosios Dorotėjos užtarimu buvo iš tų grėsmių išvaduotas. Tą patį liudijo didysis komtūras Konradas fon Lichtenšteinas (Konrad von Lichtenstein), pasakojamo įvykio metu buvęs Ragainės komtūru, ir Vokiečių ordino komtūras Vilhelmas fon Helfensteinas (šaltinyje – Wilhelm von Elfenstein, istoriografijoje – Wilhelm von Helfenstein). Ordino pareigūnai pabrėžė, kad tik su palaimintosios Dorotėjos išpėjimu ir užtarimu buvo išvengta Vytauto ir didelės bei narsios jo kariuomenės, sudarytos iš netikėlių lietuvių, žemaičių ir rusėnų, kelto pavojaus. Šie riterių liudijimai protokoluose priskirti stebuklams, kuriuos Dorotėja padarė, būdama gyva¹⁴². Apie tai, kad kunigaikštienė Ona iš didelio dievotumo su gausia svita lankė motinos Dorotėjos kapą ir sudėjo aukas (detalizuodami, kas buvo aukota arba ne; nurodant, kad matė patys arba tik girdėjo; pažymėdami, esą ją lydėjusieji „byli z ostatnich kresow pogan“¹⁴³ arba kad kunigaikštienė dar buvo pagone¹⁴⁴, o kapą aplankė dėl didelio pamaldumo) liudijo 12 liudytojų¹⁴⁵. Kiekvieno iš jų apklausos protokole parodymas apie Onos vizitą įrašytas punkte, pavadintame „Pateikiami (seka) to paties liudytojo parodymai apie stebuklus po [motinos – R. Č.] Dorotėjos mirties“¹⁴⁶ arba „Pateikiami (seka) to paties liudytojo parodymai apie stebuklus“¹⁴⁷. Atkreiptinas dėmesys į kitą labai svarbų momentą. Po parodymų apie Dorotėjos kapą lankiusią Oną¹⁴⁸ arba to ir neminint¹⁴⁹, įrašytas liudytojų tvirtinimas, kad jie tvirtai tiki, kad „iz pokój, który już umocnil się między Litwinami a panami ziemi Pruskiej, zostal osciągnienty prosbami i zaslugami matki Doroty“. Tą patį, tik literatūriškai labiau išplėtodami, teigė J. Rymanas ir J. Marienverderis. Antai J. Rymanas teigė, esą visiems yra žinoma, kad Prūsijos ponai iš dalies pasiekė pergalę prieš netikinčius lietuvius ir žemaičius. Kai kurie iš tų netikinčiųjų atsivertė į krikščioniškąjį tikėjimą ir sudarė taiką su tėvynės Prūsijos žmonėmis. Paklaustas apie garsą ir šlovę [turima galvoje, kaip plačiai tai žinoma – R. Č.], atsakė, kad tai „nie tylko w ojczyźnie Pruskiej, lecz także w innych stronach i krolestwach o powyższym jest pospolita wieść i sława u godnych wiary“¹⁵⁰. J. Marienverderis liudijo, esą amžinosios taikos naujas sudarymas tarp Prūsijos ir Lietuvos, Rusijos, Lenkijos, Žemaičių žemių ir Livonijos buvo pasiektas dėl ponios Dorotėjos nuopelnų¹⁵¹. Kalbama apie 1404 m. gegužės 22 d. sudarytą Rocionžo sutartį, tai taip pat buvo priskirta Dorotėjos po mirties padarytiems stebuklams¹⁵². J. Rymanas ir J. Marienverderis komisijai su pertraukomis pasakojo po tris dienas.

142 *Akta procesu*, s. 30, 112–116 (ten pat – s. 112, 113 – K. fon Jungingeno parodymai, s. 114–116 – kitų dviejų riterių); *Die Chronik Wigands von Marburg*, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 654 (2029 nuoroda), 655 (nuorodos tąsa).

143 *Akta procesu*, s. 188.

144 *Akta procesu*, s. 247, 302.

145 *Akta procesu*, s. 152, 156, 188, 200, 214, 225, 233, 238, 247, 279, 302, 303, 356, 357.

146 *Akta procesu*, s. 152, 155, 231, 275.

147 *Akta procesu*, s. 199, 213, 222, 235, 302, 348.

148 *Akta procesu*, s. 188, 200, 214, 225, 233, 234, 238.

149 *Akta procesu*, s. 184.

150 *Akta procesu*, s. 279; „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 331.

151 *Akta procesu*, s. 357.

152 *Akta procesu*, s. 456, 546.

Apie 1400 m. kunigaikštienėi Onai dovanotas knygas liudijęs Pomezanijos kapitulos kanau-ninkas J. Rymanas tvirtino, kad matė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmoną, su dide-le svita ir valdovo broliu Žygimantu lankančią Dorotėjos kapą ir su dideliu dievobaimingumu aukojančią šilko audinius. Toliau teigė, kad jai perdavė dvi knygas apie motinos Dorotėjos gyvenimą, kurių ji dėl savo dievobaimingumo (pamaldumo) labai norėjusi, nepaisant, kad buvo naujai atversta krikščioniškam gyvenimui. Paklaustas apie šito garsą, atsakė, kad apie tai visuotinai žinoma¹⁵³. J. Marienverderis apie Dorotėjos kapą lankiusią kunigaikštienę pa-sakojo beveik tokiais pačiais žodžiais kaip ir kiti, tik įterpė kitų neminėtų siužetinė detale. Jis teigė, kad Vytauto sutuoktinė labai dievobaimingai meldėsi koplyčioje, o, klausydama apie sunkų Dorotėjos gyvenimą, kol toji tarp žmonių buvo, didžiai apsisverkė ir prašė knygos apie Dorotėjos gyvenimą, kurią jai „padovanojo Pomezanijos vyskupas Jonas“¹⁵⁴. Vis dėlto šioje istorijoje lieka neatskleistas momentas. Jau minėta, kad Onai būtų buvusios dovanotos kny-gos, neužfiksuota kituose šaltiniuose, tik J. Rymano ir J. Marienverderio pasakojimuose. Kaip rodo protokolų medžiaga, pagrindinis liudytojas buvo J. Rymanas, teigęs, kad perdavė dvi knygas apie Dorotėjos gyvenimą. Tačiau J. Rymanas po apklausos savo rašytine forma pateik-tą liudijimą atsiėmė¹⁵⁵. Neaišku, kokios priežastys lėmė tokį pagrindinio Ordino teisininko poelgį. Tad klausimas, ar knygos iš tiesų buvo dovanotos, lieka atviras.

Protokolų medžiaga rodo, kad liudytojų pasakojimas apie Vytauto žmonos vizitą už-rašytas itin unifikuotai. Parodymus pajavairino tik J. Marienverderis, įterpęs siužetą apie jos susijaudinimą ir didelį verksmą. Šie du elementai yra valdovų ir aukščiausiojo elito elgesio tam tikromis aplinkybėmis literatūriniai ir tam tikra prasme komunikaciniai modeliai. Tad vyskupas dėl pasakojimo įtaigumo galėjo pavartoti Viduramžiams būdingą emocijų reiškimo retorinę figūrą¹⁵⁶. Parodymuose apie Vytauto žmonos piligriminę kelionę svarbu tai, kad jos vizitas yra integruotas į itin platų tarptautinį diskursą ir apima kelis kontekstus – politinį ir propagandinį, religinį ir mentalinį bei su tuo susijusius labai įvairių politinių jėgų siekius.

Knygos buvo ne tik vertinga dovana, bet ir karo grobis. Jonas iš Posilgės¹⁵⁷ ir Vokiečių ordino didžiojo magistro heroldas, Vygandas Marburgietis (Wigand von Marburg)¹⁵⁸, pasa-kodami apie 1390 m. Vytauto ir Ordino riterių žygį į Vilnių (jame dalyvavo Vokiečių ordino didysis komtūras Konradas fon Valenrodas (Konrad von Wallenrode), Derbio grafas Hen-rikas Bolingbrokas (Henry Bolingbroke), Ulrichas fon Jungingenas (Ulrich von Jungingen) ir kt.), mini žudymus, paimtus belaisvius, didelį karo grobį, bet neužsimena apie sudegintas bažnyčias. Apie tuos įvykius rašęs J. Dluogošas pabrėžė sudegintas bažnyčias, plėšimus¹⁵⁹, plė-

153 „že o powyższym jest pospolita wieść i sława w stronach Pruskich“. *Akta procesu*, s. 279; „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 331.

154 *Akta procesu*, s. 356, 357; „Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 331.

155 *Akta procesu*, s. 21, 31, 357.

156 Koczarska M. „Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości“, s. 112.

157 Johanns von Posilge, in: *SRPr*, Bd. 3, S. 165–166; Rowell C. „Ką ankstyvieji rašytiniai šaltiniai byloja apie Kreiviosios pilies vietą“, in: *Lietuvos pilys*, Nr. 4, 2009, p. 112, 113, 123, 124.

158 „Die Chronik Wigands von Marburg“, in: *SRPr*, Bd. 2, S. 643; Vygandas Marburgietis, p. 199; Rowell C. „Ką ankstyvieji rašytiniai šaltiniai byloja“, p. 112, 122.

159 Długosz J. *Roczniki*, ks. 10: 1370–1405, Warszawa, 1981, s. 246.

šimai pabrėžti ir įvairioje to laiko ir kiek vėlesnių metų dokumentikoje¹⁶⁰. Tačiau nė vienas iš kronikininkų neminėjo pagrobtų knygų. Benedikto Makros Romos karaliui Zigmantui Liuksemburgiečiui pateiktoje ataskaitoje nurodyta, 1413 m. vasario 8 d. posėdyje Vilniuje Čupurnos namuose Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vardu prokuratorius Andriejus Laskažas (Andrzej Łaskarz)¹⁶¹ pateikė keliolika Ordiną kaltinančių artikulių ir pareikalavo liudytojų apklausos¹⁶². Vienas jų LXII, teiktas tik Lenkijos karaliaus vardu, buvo dėl Vilniaus antpuolio 1390 metais¹⁶³. Prokuratorius nurodė, kad kryžiuočiai, pasak liudytojų (kaip minėta, vienas to žygio organizatorių buvo Vytautas), dievo tarnystei pastatytas bažnyčias degino ir kartu su sakramentais pelenais vertė, prieš tai paėmę šventus reikmenis: taures, knygas, paveikslus ir kitus šventus daiktus¹⁶⁴. Šis kaltinimas tam tikru mastu patvirtina, kad Lietuvos bažnyčios, nuo Jogailos vykdytos krikšto misijos praėjus trejiems metams, jau turėjo sukaupusios didesnius ar mažesnius bent jau būtiniausias liturginės literatūros rinkinius.

Bažnyčių deginimas, turto plėšimas buvo neatsiejama karinių veiksmų dimensija¹⁶⁵. Karo grobiu knygos buvo ir 1410 m. Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kariuomenėms per Ordino teritorijas traukiant į Marienburgą. Pasak J. Dluogošo, užimtose Ordino pilyse ir jų kopyčiose buvo rasta ir paimta daug įvairių vertybių ir brangenybių (pavyzdžiui, brangių audinių, drabužių, aukso ir sidabro dirbinių, puikių paveikslų aukso ir sidabriniuose rėmuose, arnotų, kryžių ir puošmenų ir kt.). Tarp viso to buvo ir knygų (pavyzdžiui, tiksliau neapibrėžtos Vincento de Bovė (Vincent de Beauvais) veikalo „Speculum maioris“ dalys, XIV a. pirmajame ketvirtyje Braunsveigo kunigaikščio Liuterio nurodymu pagaminta puiki pergamentinė Biblija)¹⁶⁶. Tuo laiku į Vytauto rankas

160 Rowell C. „Ką ankstyvieji rašytiniai šaltiniai byloja“, p. 112–127.

161 „Acta in Wilno. Die Mercurii octava mensis Februarii iudice cum assessoribus et notariis pro tribunali in domo Czupurne in castro Wilnensi in hospicio domini Benedicti iudicis [sedente], dominus Andreas prepositus Wladislaviensis procurator dominorum regis et ducis coram dicto iudice produxit testes ad iurandum et deponendum super articulis, per dictum dominum Andream pro parte dominorum regis et ducis productis, quorum nomina secuntur, salva porreccione dicatorum articulorum per ipsam productorum.“ *Lites*, t. 2, doc. 32, p. 152; Sieradzan W. *Misja Benedykta Makraia w latach 1412-1413. Z dziejów pokojowych metod rozwiązywania konfliktów międzypaństwowych w Europie Środkowo-Wschodniej w późnym średniowieczu*, Malbork, 2009, s. 74.

162 Sieradzan W. *Misja Benedykta Makraia*, s. 74.

163 „Item pro declaratione LXII articuli procurator predictus nomine dicti domini regis ponit et probare intendit, quod dicti Cruciferi et Ordo“, in: *Lites*, t. 2, doc. 32, p. 154, 155.

164 „Necnon ecclesias ad cultum divinum preparatas et edificatas succenderunt et incineraverunt, ipsasque tociens, quociens reedificabantur, semper iteratis vicibus igne combusserunt una cum Sacramentis ecclesiasticis, abstractis primitus ab eisdem ecclesiis vasis et calicibus, libris et ornamentis ac aliis rebus sacris ad cultum divinum preparatis, in contumeliam Creatoris et contemptum et depressionem fidei catholicæ premissa facientes [...]“ *Lites*, doc. 32, p. 155; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 193. Autorius nurodo, kad liudytojai apie plėšimus kalbėjo 1421 m., veikiausiai tai korektūros klaida, nes kitame straipsnyje teigia, esą liudytojai parodymus davė 1412 m. (Potkowski E. *Monarsze dary książkowe*, s. 369). Tačiau, kaip minėta, karaliaus prokuratorius apie tai kalbėjo 1413 m.; Kujot S. „Wojna“, s. 104, 105. Tyrėjas klaidingai nurodė, jog liudytojus pristatė Vytauto įgaliotinis. Prokuratorius kalbėjo Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vardu („Procurator procuratorio nomine serenissimorum principum, dominorum Wladislai regis Polonie et Alexandri alias Witholdi magni ducis Lithwanie, [...]“ (*Lites*, doc. 32, p. 152). Tačiau kalbant apie Vilniaus puolimą 1390 m. prokuratorius kaltinimus Ordinui išsakė tik Lenkijos karaliaus vardu („Item pro declaratione LXII articuli procurator predictus nomine dicti domini regis ponit et probare intendit, [...]“ (*Lites*, doc. 32, p. 154); Sieradzan W. *Misja Benedykta Makraia*, s. 74.

165 Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 482, apie skulptūras tas pats s. 558, 559.

166 Długosz J. *Roczniki*, ks. 10, 11: 1406–1412, s. 151, 156; Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 558, 559, 561; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 181–184, 193, 195; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368–371, 373; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, S. 166, 168; Kujot S. *Pobożne fundacje*, s. 372; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 23, 59, 60; Polkowski I. *Katalog*, s. 53, 54; Dobrowolski K. „Z dziejów książki średniowiecznej“, s. 7.

pateko Ordino konvento Ašeradėje¹⁶⁷ ir Prūsijos Holande (vok. *Preußisch Holland*) buvusios knygos¹⁶⁸.

Ordinas prarado daug knygų, tą patvirtina to laiko inventoriai ir korespondencija¹⁶⁹. Tad netrukus didysis magistras pradėjo dėti pastangas atgauti prarastas knygas, o gal ir kitas vertybes. Greta įtemptų derybų dėl belaisvių grąžinimo, protestų, aštrių diskusijų dėl blogo elgesio su jais ir kitų aktualijų¹⁷⁰ imta kalbėti (tik neaišku, kaip intensyviai) ir apie pagrobtų knygų atgavimą. Tai liudija ir hipotetiškai [1411 m.] balandžio 20 d. iš Trakų datuotas didžiojo kunigaikščio laiškas H. fon Plauenui. Laiškas adresuotas įterpiant adresatui palankumą reiškiančią formulę „Dem erwirdigen herrn Heinrich van Plauwen, dutsches ordens unszirn besundern libin frunde“. Laiške Vytautas pažadėjo grąžinti keletą Prūsijos Holande paimtų knygų¹⁷¹. Istoriografijoje išsakytos kelios didžiojo kunigaikščio laiško interpretacijos. J. Ochmański Vytauto pažado nesiejo su 1410 m. po Žalgirio mūšio vykusiais plėšimais ir kad laiške kalbama apie karo grobiu tapusias knygas, kurias norėjo atgauti Ordino vadovas. Pratešdamas kunigaikštienės Onos 1400 m. piligriminėje kelionėje gautų knygų epizodą, tyrėjas teigė, esą „ir jos vyras didysis kunigaikštis Vytautas jautė poreikį bendrauti su knygomis“. Šį poreikį, pasak istoriko, ir rodo minėtasis 1411 m. birželio 20 d. Trakuose datuotas jo laiškas, kuriuo didžiajam magistrui pažada nusiųsti kažkokias knygas. Pasak J. Ochmański, Vytauto susidomėjimas knygomis leidžia daryti prielaidą, kad jo ir žmonos dvaruose buvo bent jau kokių nors knygų rinkinių, kuriuos apibūdino kaip seniausią pasauliečių knygų rinkinį Lietuvoje¹⁷². E. Potkovskis, aptardamas Lenkijos karaliaus Jogailos požalgirinio grobio dovanojimus Lenkijos bažnyčioms, nurodė, kad kryžiuočių pasiuntinio prašymu Vytautas dalį Prūsijos Holande paimtų knygų pažadėjo atiduoti Ordinui¹⁷³.

Vis dėlto didžiojo kunigaikščio laišką Ordino vadovui verta aptarti platesnės tarptautinės politikos ir įvykių kontekste. Laiško turinys rodo, kad tai yra ankstesnio susitarimo tąsa, pagal kurį Vytautas buvo sutikęs atiduoti keletą iš Prūsijos Holande paimtų knygų. Jas didžiajam magistrui turėjo pargabenti Henrikas Kločas (Henryk Klocz), tačiau tą kartą nenorėjo (neaišku kodėl), o gal negalėjo jų gabenti. Kaip matyti iš didžiojo kunigaikščio laiško, Ordino vadovas per H. Kločą vėl priminė apie knygas, o Vytautas dar kartą pažadėjo esant progai

167 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 235.

168 CEV, nr 476, s. 223; Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 561; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 194; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 370; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, S. 167; Kujot S. „Wojna“, s. 190.

169 CEV, nr 476, s. 223; Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 559; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 235.

170 CEV, nr 464, s. 216.

171 CEV, nr 476, s. 223.

172 Ochmański J. „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie“, s. 79. Tyrėjas klaidingai nurodė, kad Vytautas pažadėjo knygas nusiųsti U. von Jungingenui. Cicėnienė R. „LDK ankstyvoji knygos visuomenė“, p. 12. Autorė teigė, esą „jo [Vytauto – R. Č.] aplinkoje knygos pirmą kartą paminėtos 1411 m.“ Tačiau ankstesniame straipsnyje (Cicėnienė R. „Rankraštinė knyga“, p. 20) ir daktaro disertacijoje (Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra*, p. 43) tyrėja pirmųjų knygų pasirodymą Vytauto dvare sieja su kunigaikštienės Onos dovantų gautomis knygomis apie šv. Dorotėjos gyvenimą.

173 Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 194; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 167.

keletą knygų nusiųsti¹⁷⁴. Ši situacija suponuoja kelis klausimus, kurie dėl šaltinių stygiaus liko neatsakyti. Neaišku, kada H. fon Plauenas ėmė rūpintis atgauti į Lietuvos didžiojo kunigaikščio rankas patekusias knygas. Galima tik daryti prielaidą, kad knygų gražinimas buvo derintas žodžiu (arba laišku, kuriuose apie tai rašyta, yra dingę ar sunaikinti). Pakartotinė didžiojo magistro prašymą ar priminimą Vytautui perdavė H. Kločas, ir vėl galima manyti – žodžiu. Nežinoma, kiek knygų pateko į Vytauto rankas. Tačiau atkreiptinas dėmesys į šiuos momentus. Antai iki 1410 m. Ordino Ašeradės konventas disponavo 37 knygų pavadinimais. Tai buvo maždaug vidutinis knygų rinkinys¹⁷⁵. Pirmasis sąrašas to, kas išliko po Vytauto kariuomenės, Arno Mentzelis-Reutersas nurodo, kad po lietuvių plėšimo buvo sudarytas 1411 metais. Jo skyriuje, pavadintame „kirchengerethe des huses Osterode“ („Ašeradės namų bažnytiniai reikmenys“), yra 23 knygų pavadinimai, dar įrašyta „ewangelienbuch mit heiligethum“. Tai reiškia, kad knyga buvo su relikvijomis¹⁷⁶. Pagal ką autorius nustatė, jog tai buvo lietuviai, lieka neaišku. Ordino inventoriuje, kuriuo jis remiasi, apie tai nerašoma¹⁷⁷. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Vytauto pajėgos (kartu su Jogailos pajėgomis) stovėjo ir Elbinge¹⁷⁸, turėjusiam nemažą knygų rinkinį. Visa tai turint omenyje, galimi kiti svarstymai. Lieka nežinoma, kodėl didysis magistras prašė gražinti būtent Prūsijos Holande paimtas knygas. Galbūt H. fon Plauenas prašė ir Ašeradės namų, ir Prūsijos Holande paimtų knygų, bet Vytautas sutiko atiduoti tik keletą iš paimtųjų Prūsijos Holande. Lieka neatskleista, ar norėta atgauti visas Prūsijos Holande paimtas knygas, ar tik kai kurias jų. Jei taip – tai kurias?

Nežinoma, kokios paskirties ar pobūdžio knygos buvo patekusios Vytautui. Remiantis minėtu laišku, teigiama, kad tai buvo gerai nežinomos liturginės knygos¹⁷⁹. Tačiau laiške apie knygų pobūdį nekalbama, o Ordine turėta ne tik liturginio pobūdžio knygų¹⁸⁰. Tai liudija Ordino inventoriuose surašytos ar jo narių testamentu paliktos knygos¹⁸¹, Ordino išdininko išlaidų knygoje esantys įrašai apie pagamintas ar restauruotas knygas¹⁸², į Lenkijos karaliaus

174 „Klocz hat uns gebeten van euwir wegen umb die bucher, die czu Holland woren genomen, und wir hetten em umb euwir willin etliche gegeben, der her of die zeit nicht mochte furen. Sundir her nochmols wir wellin euch etliche van den buchern gerne senden. Gebin czu Tracken am montage noch quasi modo geniti.“ CEV, Nr. 476, S. 223.

175 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 234, 235.

176 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 235.

177 „item die buchir: czum ersten 2 antiphonaria, 2 gradualia, 3 salter, item 2 legenden de sanctis und de tempore, item 3 missalia, 1 marthilogium, 1 asinarium, 2 collectare, item 6 dütsche buchir. item das heylgethum: czum ersten eyne monstancie von send Segemunt und ein ewangelienbuch mit heiligethum, [...]“. *Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, S. 328.

178 CEV, nr 459, s. 214, 215; Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 557.

179 Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 561.

180 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 48, 50, 53, 60–63, 65, 69, 70, 72, 83, 87, 94, 95, 98, 99, 123, 135, 146–148, 150, 151, 154, 155, 200, 201, 242, 243, 386, 387; Mentzel-Reuters A. „Deutchordensliteratur“, S. 355–568; Mentzel-Reuters A. „Gote, Marien und dem meister“, S. 143–154; Löser Fr. „Literatur im Deutschen Orden“, S. 331–354; Päsler R. G. „Überlegungen zu einer Literaturgeschichte des mittelalterlichen Preussenslandes“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 369–385; Gärtner K. „Marienverehrung und Marienepik im Deutschen Orden“, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur*, S. 395–410; Wenta J. *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung*, S. 133–157; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 32, 33, 34, 41–168; Sarnowski J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur“, S. 295, 297, 300, 301; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 90–105.

181 *Das Marienburger Ämterbuch*, S. 117, 118, 123, 124, „Dy duczchin buchir: czum ersten Apocalipsis und dy cronike obir Lyfland in eyne buche, item Job, Barlaam und Ruland in eyne buche, daz grose passionale, summa Johannis, Hester und Judith in eyne buche, Barlaam und Strycker in eyne buche, der vater buch und dyalogorum, eyn glosa obir Lucam, dy cronika obir Pruschen, item 2 teil von der duczchen byblian“ (S. 125), S. 126; *Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, S. 93, 462; Sarnowski J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur“, S. 295, 296, 300, 301.

182 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 96.

rankas patekusios knygos. Pavyzdžiui, minėtame Ordino Ašeradės konvento knygų rinkinyje buvo 1 biblinis kūriny, 19 – liturginių, 9 – teologijos, 2 – teisės, taip pat 5 poezijos kūriniai¹⁸³. Dėl to neaišku, ar visos Prūsijos Holande į Vytauto rankas patekusios buvo liturginės.

Nežinoma, ir kokia kalba buvo knygos. Istoriografijoje jos priskiriamos knygoms lotynų kalba¹⁸⁴, tačiau Vytauto laiške apie knygų kalbą neužsimenama. A. Mentzelis-Reutersas teigia Ordiną buvus dvikalbį¹⁸⁵. Ordine turėta knygų ir lotynų, ir vokiečių kalbomis¹⁸⁶. Tą lėmė įvairios priežastys, tačiau bene svarbiausia buvo stiprėjusi vokiečių kalbos recepcijos siekiamybė. Taip pat buvo atsižvelgiama, kad daugelis riterių silpnai mokėjo ar nemokėjo lotynų kalbos. Todėl daryta itin daug vertimų iš lotynų kalbos į vokiečių¹⁸⁷. Turėtas knygas lotynų ir vokiečių kalbomis patvirtina ir Ordino inventoriai. Juose knygos surašytos nurodant, o neretai ir grupuotos, ne tik pagal pobūdį, bet ir pagal kalbą¹⁸⁸.

Vytautas pažadėjo atiduoti keletą knygų. Taigi gražinti ketino ne visas. Tai suponuoja dar kelis klausimus, į kuriuos šiuo metu atsakyti neturima duomenų. Kiek knygų ir kurias gražino, o kurias pasiliko ir kodėl? Ar knygos, kurias ketino atiduoti, buvo tos, kurių prašė Ordino vadovas? Ar didysis magistras apskritai nurodė, kurias knygas nori atgauti? O gal Vytautas pats nusprendė, kurias gražins, o kurias ne. Nežinoma, ir kas nutiko negražintoms knygoms. Galbūt buvo padovanotos bažnyčioms, kaip darė Lenkijos karalius Jogaila¹⁸⁹.

Yra dar keli svarbūs, iki šiol nesvarstyti dalykai. Pasak J. Dluogošo, 1411 m. Jogaila Lietuvoje praleido visą pavasarį ir vasarą, tą laiką jį nuolatos lydėjo didysis kunigaikštis¹⁹⁰. Kronikininko pasakojimą tam tikru mastu patvirtina valdovų itinerariumai¹⁹¹, Vytauto ir Ordino pareigūnų didžiajam magistrui skirti laiškuai¹⁹², Jogailos informacinis laiškas H. fon Plauenui ir kitiems Ordino pareigūnams, karaliaus kredencialas Mikalojui Sapienskiui (Mikołajui

183 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 235.

184 Cicėnienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos*, p. 43.

185 „Der Deutsche Orden war dementsprechend zweisprachig.“ Mentzel-Reuters A. „Gote, Marien und dem meister“, S. 140.

186 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 60–64, 76, 79, 88, 134, 135, 192; Mentzel-Reuters A. „Deutchordensliteratur“, S. 355–568; Mentzel-Reuters A. „Gote, Marien und dem meister“, S. 144–146; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 30, 31, 32, 33, 39, 42, 43–171; Löser Fr. „Literatur im Deutschen Orden“, S. 331–354; Wenta J. *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung*, S. 140–161; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 89–105.

187 Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 76, 79, 58, 60, 61, 69, 88, 135, 192; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 41–43.

188 1394 m. Marienburge turėta: „Dis sint die latinischen buchern: item 6 messebucher, der Romer, 1 frümessebuch, 4 anthiphonaria, 4 gradalia, 4 selter, 2 legenden, 2 nottelen, 1 biblia in 5 teylen, 1 kathalicon, 1 buch proprietatis rerum, 1 decretalee, 1 halbe glose obir den salter, scolastica historia, postille super evangelistas, item 2 brevire, item 1 glose obir den salter, item Gorra super Matheum, summa Pysani, 1 passionale, summa buchir 41. Dy duczchen bucher: item apocalypsze und dy cronike von Lyellande in eym buche, item Job, item Barlaam und Ruland in eyne buche, daz groz passionale, daz cleyne passionale, summa Johannis, Hester und Judith in eyne buche, Barlaam und Strycker in eyne buche, item der vetere buch, item dyalogorum, item eyn glosa obir Lucam, item cronike von Preussen, item 1 teil duczchen byblian, summa der dyczchen buchir 12“ (*Das Marienburger Ämterbuch*, S. 124), S. 125, 126; *Das Grosse Ämterbuch*, S. 328; *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 96, 189.

189 Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 558, 559, 561; Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 181–184, 193, 195; Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368–371, 373; Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenberg“, s. 166, 168; Kujot S. *Pobożne fundacje*, s. 372; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 23, 59, 60; Polkowski I. *Katalog*, s. 53, 54.

190 Długosz J. *Roczniki*, ks. 10, 11, Warszawa, 2009, s. 207.

191 Gąsiorowski A. *Itinerarium króla Władysława Jagiello 1386–1434*, s. 74, 75; Tęgowski J. „Kilka uzupełnień do itinerarium króla Władysława Jagiello“, in: *Studia Źródłoznawcze*, t. 41, 2003, s. 81; Purc J. „Itinerarium Witolda wielkiego księcia Litwy (17 lutego 1370 roku–27 października 1430 roku)“, in: *Zeszyty naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Historia*, z. 11, 1971, s. 92.

192 CEV, Nr. 474, S. 222; LUB, Nr. 1888, S. 779 (laiško anotacija CEV, Nr. 482, S. 225).

Sapieński)¹⁹³. Vytauto laiškas didžiajam magistrui datuotas [1411 m.] balandžio 20 diena. Pas pusbrolių viešėjęs Jogaila apie H. Kločo Vytautui perduotą H. fon Plauen prašymą grąžinti knygas, o gal ir apie ankstesnius su tuo susijusius pokalbius, jei tokių būta, veikiausiai žinojo. Tad svarstyta, ar su prašymu grąžinti knygas (o gal ir kitas vertybes) didysis magistras kreipėsi ir į Lenkijos karalių. Jei taip, kaip H. fon Plauen rūpinimasis atgauti Ordinui priklausiusias knygas koreliuoja su Jogailos suplika Jonui XXIII, pagal kurios antrąjį punktą prašyta leisti Lenkijos bažnyčiose pasilikti Prūsijoje paimtas vertybes. J. Dluogošas teigia, kad pasiuntinius pas Joną XXIII Jogaila išsiuntė, būdamas pas Vytautą¹⁹⁴. Viena pagrindinių pasiuntiniams keltų užduočių ir buvo gauti popiežiaus sutikimą Lenkijos karaliui pasilikti Prūsijoje prisiplėštą įrangą (*wyposażenie*) ir ją dovanoti Lenkijos Karalystės parapijoms¹⁹⁵. Kronikininkas nurodo, kad leidimas buvo gautas¹⁹⁶. Apie tai tyrėjai išsako įvairias nuomones. Teigiama, kad leidimas buvo gautas¹⁹⁷, pabrėžiama, kad Krokuvos bažnyčioms kaip padėkos votai karo grobiu tapę kodeksai buvo dovanojami su Apaštalų Sosto sutikimu¹⁹⁸. E. Potkowskis atkreipia dėmesį, kad Jogailos pasiuntinybės pas Joną XXIII istorija, karaliaus prašymas ir popiežiaus sutikimas žinomi tik iš J. Dluogošo pasakojimo ir veikiausiai – Zbignevo Olesnickio, pasak kronikininko, įėjusio į tos pasiuntinybės sudėtį, pateiktos informacijos. Tačiau stinga diplomatikos šaltinių – karaliaus dokumento ir popiežiaus bulės¹⁹⁹, tai nurodė ir publikavusieji šaltiniai²⁰⁰.

Daugiaprasmis simbolis, dvasinis ginklas – *arma spiritualia*, mokymo ir mokymosi priemonė, vertinga dovana, karo grobis ir kt. Visa tai sudėjus, knygos buvo ir nemažai kainavęs daiktas. Jų kaina įvairavo, priklausė nuo puošnumo, prabangumo. Liturginės knygos dažnai buvo prabangios, kai kurios – su auksiniais, sidabriniais aptaisais, su šventųjų relikvijomis²⁰¹. Tą liudija ir šaltiniai. Pavyzdžiui, Ordino inventoriuose lakoniškai nusakytą: „item 1 silbiryne buche“²⁰². Vis dėlto svarstyti ar atsakyti į klausimą, ką reiškia (kas buvo) brangi knyga to laiko kontekste, yra nelengva. Tokių lyginimų istoriografijoje yra. XIV a. pabaigos knygų kaina lyginta su kviečių, avių, karvių, jaučių, vičiukų, gero audinio ar net ariamos žemės

193 *Codex diplomaticus Lithuaniae*, Nr. VI, p. 143, 144; Nr. VII, p. 144. Karaliaus laiško ir kredencialo anotacijos CEV, Nr. 479, S. 225; Nr. 480, S. 225.

194 „Król polski Władysław polując w okolicy Jurborga w ponownej trosce o sprawy publiczne wysła do Rzymu do Jana XXIII prozypita wloslawskiego Andrzeja Łaskarza z Goslawic, chorążego krakowskiego Marcina [turi būti – Marcisz] z Wrocimowic i swego sekretarza Zbigniewa z Oleśnicy, by przekazali papierzowi wyrazy jego uległości“ (Długosz J. *Roczniki*, ks. 10, 11, Warszawa, 2009, s. 208).

195 Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 562.

196 Długosz J. *Roczniki*, ks. 10, 11, Warszawa, 2009, s. 209.

197 Józwiak Sł., Kwiatkowski Kr., Szweđa A., Szybkowski S. *Wojna polski i Litwy*, s. 562, 563; Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 23.

198 Miodońska B. *Malopolskie malarstwo książkowe*, s. 23.

199 Potkowski E. *Książka i pismo w średniowieczu*, s. 192, 193. Potkowski E. „Monarsze dary książkowe“, s. 368, 369. Vokiečių kalba paskelbtame straipsnyje (Potkowski E. „Nach der Schlacht von Tannenber“, S. 165) tyrėjas taip pat nurodo, kad vienintelė informacija yra J. Dluogošo pasakojimas, tačiau nemini, kad stinga jo pasakojimą patvirtinančių dokumentų.

200 Długosz J. *Roczniki*, ks. 10, 11, Warszawa, 2009, s. 209.

201 *Das Lobgedicht auf König Robert von Anjou. Monumentale Miniaturen in Gold und Silber*; Mentzel-Reuters A. *Arma spiritualia*, S. 235; Kratzsch I. *Schätze der Buchmalerei. Aus der Handschriftensammlung der Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek Jena*, hrsg. von S. Wefers, Jena, 2001, S. 44–46; Mazal O. *Buchkunst der Gotik*, S. 49–54, 79–93, 109–112; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 91; Karłowska-Kamzowa A. „Ilustrowane Apokalipsy krzyżackie z XIV w.“, in: *Studia o działalności i zbiorach biblioteki uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, część VI, *Uniwersytet Mikołaja Kopernika rozprawy*, Toruń, 1991, s. 80–134; Hornowska M. i Zdzitowiecka Jasińska H. *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, s. 413; Dobrowolski K. „Z dziejów książki średniowiecznej“, s. 6.

202 *Das Marienburger Amterbuch*, „ein messebuch mit silberinnen bretern“ (S. 123), S. 125.

mės kaina. Iliustruojant, kiek už sumą, skirtą vienai knygai, buvo galima įsigyti jaučių, viščių, ar ariamos žemės²⁰³. Dėl to galbūt verta, remiantis Ordino išdininko išlaidų knyga, nors ir itin epizodiškai palyginti (nuodugnus lyginimas būtų atskiro tyrimo objektas) knygų ir su jomis susijusių reikmenų (pavyzdžiui, popieriaus, pergamento) ir darbų (įrišimo ar korektūros) kainą su kitų to laiko elito poreikius tenkinusių dalykų kainomis ar kasdienio gyvenimo reikmių įkainiais.

Daug dėmesio, kartu ir lėšų knygoms skyrė didysis magistras K. fon Jungingenas²⁰⁴. Pavyzdžiui, 1399 m. Arnoldas (*magister Arnold*) K. fon Jungingeno nurodymu nupirko dvi knygas, viena kainavo 3, kita – 5 markes²⁰⁵. Tais pačiais metais didžiojo magistro nurodymu vėl buvo skirta „9 m. und 19 scot“, už kuriuos brolis Dovydas privalėjo nupirkti knygų²⁰⁶. 1408 m. už mišiolą (*messebuch*) buvo sumokėta 15 markių²⁰⁷, 1409 m. taip pat už mišiolą buvo sumokėtos 8 markės²⁰⁸. Vokiečių ordino išdininko išlaidų knygoje surašytos sumos už knygoms nupirktą popierių ir pergamentą²⁰⁹, knygų perrašymą (*bucher zu schriben*)²¹⁰, iliuminavimą ir įrišimą²¹¹. Už antifonalo (*antiphonarum*) perrašymą buvo sumokėta 6 markės ir 1 ketvirtis „firdung“, už psalmyno perrašymą – 3 ½ markės. Atskirai skaičiuoti knygų „apkaustai“, pavyzdžiui, knygos apie 7 šekelius. Kaip rodo įrašai, knygos buvo restauruojamos (iš naujo įrišami seni giesmynai, jiems pagaminami nauji apkaustai)²¹². Atskirai įkainota buvo veikiausiai ir galutinė korektūra²¹³. Tad knygų kainos, kaip ir atskiri su jų gamyba susiję darbai, kainavo įvairiai²¹⁴.

Lyginant knygų kainą ar kitų su jų pagaminimu susijusių dalykų ar darbų įkainius, reikia pažymėti, kad didžiojo magistro K. fon Jungingeno gydytojo metinė alga buvo 30 markių²¹⁵, t. y. maždaug du mišiolai. Didžiajam magistrui pirktų žirgų kaina buvo 13–14 markių²¹⁶, žemesnių pareigūnų arkliai kainavo 6–7 markes²¹⁷. Pasak S. Ekdahlis, apie 1400 m.

203 Hornowska M. i Zdzitowiecka Jasińska H. „Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej“, s. 413, 416; Dobrowolski K., „Z dziejów książki średniowiecznej“, s. 6.

204 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 15, 16, 56, 57, 96, 97, 155; Helm K., Ziesemer W. *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, S. 30, 31; Potkowski E. „Duchowość krzyżaków“, s. 92.

205 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 15.

206 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 16.

207 „Item 15 m. vor ein messebuch.“ *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 470, 536.

208 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 536, t. p. Item 2 m. 1½ fird. dem glokmeyster vor 1 cleyne messebuch, S. 590.

209 „Item 15 m. vor 20 bucher papir, und 10 scot vor eyn techer permynnt am montage vor Thome.“ *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 53. *Ibid.*, S. 57, 96; *Nova Księga Rachunkowa*, s. 97, 138, 161, 227; Sarnowsky J. „Buchbesitz, Bibliotheken und Schriftkultur“, S. 297, 305, 306.

210 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 57, „zum irsten 6 m. und 1 firdung vor eyn buch „eyn anthiphonario“ zu schriben und 3½ m. vor eynen seltern, 1 m. vor eyn martilio. item: 4 m. vor 1 legende „von der zieth“ und „von den heiligen“ zu schriben vor erch und vor fel 7 scot“, *ibid.*, S. 96.

211 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 96.

212 „Dem cleynsmede 1 firdung und das alde bluch „antiphonare“ widdir zu zu machen 16 scot und das nuwe „antiphonare“ zu bereyten 1 m. item 20 scot Jacobo dein schriber zu bynden dy bucher und den gebrechen widdir in zu brengen, zu bynden und zu illuminiren den selter 1 m., 20 und zu bynden und notiren 1½ m. den selter, vor vel, do dy bucher methe obirzogen synt.“ *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 96.

213 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 96.

214 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 15, 16, 57, 96, 470, 536.

215 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 96, 141, 199, 283, 298, 342; Čapaitė R. „The Topic of Health in the Letters of Grand Duke Vytautas of Lithuania and his Contemporaries“, in: *Lithuanian historical studies*, vol. 18, 2013, Vilnius, 2014, p. 43.

216 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 80, 81 ir kt.

217 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 71, 72.

geras karo žirgas kainavo 12–15 markių, labai geras – 15–18 markių²¹⁸. Neabejotina, kad šarvai kainavo įvairiai. Pavyzdžiui, 1400 m. už didžiajam magistrui nupirktus trejus šarvus buvo sumokėta 15 markių²¹⁹. Atsižvelgiant į Ordino išdininko išlaidų knygoje pateiktas knygomis skirtas sumas, galima manyti, kad pagal estetinį vaizdą ir padarymą jos buvo labai įvairios. Sunku pasakyti, ar buvo tarp jų prabangių egzempliorių, ar ne. Tačiau galima teigti, kad kasdienių to laiko politinio elito poreikių kontekste knygos nebuvo pigios.

Straipsnyje aptarti tik keli knygų buvimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir jo aplinkos kasdienės veiklos kontekste faktai. Vis dėlto jie leidžia fiksuoti, kad aptariamuoju laikotarpiu knygos, kaip dovana, karo grobis ir saugotina vertybė, funkcionavo jo santykiuose su politiniais sąjungininkais ir oponentais.

218 Ekdahl S. *Žalgiris. Šiandienos žvilgsnis*, p. 52.

219 *Das Marienburger Tresslerbuch*, S. 61.

Dr Rūta Čapaitė

The Book as a Valuable Gift and War Booty in the Context of the Everyday Life of Grand Duke Vytautas and his Contemporaries

Summary

This article presents several episodes of the existence of books (as valuable gifts and war booty) in the activities of Grand Duke Vytautas and his court in the context of political events of the times. These were books in Latin and German. The article's chronology spans the years 1387 to 1413, and raises the following questions: when did books start to appear in various spheres of life in the times of Vytautas and his court? What was the political context behind the pilgrimage made by Duchess Anna to the grave of Saint Dorothea and the books she received as gifts (if they were indeed gifts) about the life of Saint Dorothea? Is there any correlation between Vytautas' promise made to the grand master of the Teutonic Order to return several books that were taken as war booty and his cousin Jagiello's, the Polish king's request (petition) to John XXIII, asking for permission to keep the treasures taken from Prussia in Poland's churches.

Judging by the fact that answering the question of the significance of a valuable book in the context of those times is rather difficult, the author of this article refers to the accounts book of the Order's treasurer to attain an albeit episodic comparison of the price of books and related items (e.g., paper, parchment) and labour (binding, correction). These prices are compared to other items and everyday life needs meant to satisfy the day's elites.

As the amount of sources is quite small, many things are discussed with certain provisions, and the claims that are made are hypothetical in the belief that they might inspire future research in one or another topic.